

Εξώφυλλο

Frederick Naerebout & Άλκης Πάφτης

*Ο Joannes Meursius και το έργο του “Orchestra,
sive de saltationibus veterum” του 1618*

*Η πρώτη μονογραφία για
τον αρχαίο Ελληνικό χορό από την Αρχαιότητα*

Οπισθόφυλλο

Το έργο Orchestra του Meursius δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά το 1618 σε ξεχωριστό τόμο. Αυτή η έκδοση περιλαμβάνει μια ανατύπωση του ίδιου έργου, όπως αυτό εκδόθηκε από τον Lamius στο Opera Omnia του Meursius, το οποίο, με τη σειρά του, βασίστηκε στην επανέκδοση από τον Gronovius. Αυτή είναι η καλύτερη έκδοση που υπάρχει, αλλά είναι δυσέρετη. Το έργο είναι πλέον διαθέσιμο ευρέως σε αυτό το βιβλίο που επεξεργάστηκαν οι Naerebout και Ράφτης, οποίο περιλαμβάνει επίσης και βιογραφικά στοιχεία και μια περιγραφή της δουλειάς του Meursius, καθώς και σχόλια πάνω στο κείμενο του Meursius.

.....

Ο Δρ. Frederick G. Naerebout είναι ιστορικός και διδάσκει στο Ολλανδικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, στο τμήμα Πολιτιστικών Σπουδών, και στο Πανεπιστήμιο του Leiden, στο τμήμα Αρχαίας Ιστορίας. Έχει κάνει δημοσιεύσεις κυρίως στον τομέα της ιστορίας του χορού (Attractive performances. Ancient Greek dance, Άμστερνταμ 1997· La danza greca antica, Lecce 2001) και της αρχαίας ιστορίας (De Oudheid, Άμστερνταμ 2002, 7η έκδοση).

Ο Καθ. Άλκης Ράφτης διδάξε στα Πανεπιστήμια της Πάτρας και του Παρισιού. Δημοσίευσε αρκετά βιβλία, κυρίως στον τομέα του Ελληνικού χορού (Ο κόσμος του Ελληνικού χορού· Χορός, πολιτισμός και κοινωνία· Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού χορού· Χορός 1900· Ο χορός στην ποίηση· κ.λπ.). Είναι πρόεδρος του Θεάτρου Ελληνικών Χορών «Δόρα Στρατάου» στην Αθήνα και του Διεθνούς Συμβουλίου Χορού (International Dance Council) CID-UNESCO στο Παρίσι.

Εσώφυλλα

Ο *Joannes Meursius* και το έργο του "*Orchestra, sive de saltationibus veterum*" του 1618

Συγγραφείς: Frederick Naerebout & Αλκης Ράφτης

Τίτλος πρωτοτύπου: Joannes Meursius and his "Orchestra, sive de saltationibus veterum" of 1618.

The first monograph on ancient Greek dance since Antiquity

Μετάφραση: Γιάννης Κατσαντώνης

Εκδότες: Χοροθέατρο «Δόρα Στράτου», Σχολείου 8, Πλάκα, 10558 Αθήνα

Τηλ. +30 210 324 4395 +30 210 324 6188, fax +30 210 324 6921

mail@[grdance.org](mailto:mail@grdance.org) www.[grdance.org](http://www.grdance.org)

Έτος έκδοσης:

Υπό την αιγίδα του:

International Dance Council CID

CID, UNESCO, 1 rue Miollis, FR 75732 Paris 15, France

Tel. +33 1 4568 4953 fax +33 1 4306 8789

ExecSec@cid-portal.org www.cid-portal.org

ISBN 978-960-.....

Frederick Naerebout & Άλκης Πάφτης

*Ο Joannes Meursius και το έργο του “Orchestra,
sive de saltationibus veterum” του 1618*

*Η πρώτη μονογραφία για
τον αρχαίο Ελληνικό χορό
από την Αρχαιότητα*

Χοροθέατρο «Δόρα Στράτου»
Αθήνα

Περιεχόμενα

Εισαγωγή

Φωτογραφική αναπαραγωγή του έργου “Orchestra”

Σχόλια

Βιβλιογραφία

Εικόνες

Από το εξώφυλλο του βιβλίου του Meursius “Opera Omnia” της έκδοσης Lamius, σε σμίκρυνση

Προσωπογραφία του Meursius από το βιβλίο του Athenae Batavae. Sive, De Urbe Leidensi et Academia, Virisque claris· qui utraque ingenio suo, atque scriptis, illustrarunt libri duo, Leiden, Apud Andream Cloucqium et Elsevirios, 1625

Προμετωπίδα του βιβλίου του Meursius “Opera Omnia” της έκδοσης Lamius

Το κεντρικό κτίριο του Πανεπιστημίου του Leiden, όπως ήταν το 1614· από το Athenae Batavae του Joannes Meursius

Το εσωτερικό της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου του Leiden το 1610. Χαρακτικό του Willem Swanenburg από ένα σχέδιο του Jan Cornelisz Woudanus

Εικόνα εξωφύλλου του βιβλίου Athenae Batavae του Joannes Meursius

Η σφραγίδα του Πανεπιστημίου του Leiden

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Joannes Meursius

Η ζωή του Jan van Meurs,¹ που είναι περισσότερο γνωστός ως Jo(h)annes Meursius, είναι αρκετά καλά τεκμηριωμένη, παρά το ότι κανείς δεν έγραψε ποτέ μια ολοκληρωμένη βιογραφία του.² Αν και ήταν αρκετά γνωστός στον καιρό του, η δε φήμη του - όχι χωρίς κάποια μελανιά σημεία - διατηρήθηκε αρκετά μέχρι και το δέκατο όγδοο αιώνα, από τότε σχεδόν ξεχάστηκε. Οι ελάχιστες αναφορές γι' αυτόν ήταν συνήθως παραδείγματα κακής πηγής γνώσης, όπως η σκληρή κριτική από τον Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf: «οι γραπτές αναφορές του είναι αμέτρητες και η βιβλιογραφία καλά τεκμηριωμένη αλλά σπάνια βρίσκει κανείς κάποια καινούργια ιδέα οπουδήποτε».³ Όχι πολύ δίκαιη άποψη, όπως θα δούμε.

Ο Meursius γεννήθηκε στις 9 Φεβρουαρίου 1579 στο Loosduinen, ένα χωριό κοντά στη Χάγη της Ολλανδίας. Ο πατέρας του, Jacob Comelisz. van Meurs (1578-1616), ήταν εκεί ιερέας. Προφανώς, ο πατέρας του ήταν τακτικός ιερέας στο μοναστήρι των Δώδεκα Αποστόλων στην Ουτρέχτη και, πριν από τρία χρόνια ακολούθησε τη Μεταρρύθμιση, εγκατέλειψε τη σύζυγό του και κατέφυγε με μια μοδίστρα στη Χάγη. Στη συνέχεια κατέλαβε μια θέση στην Ολλανδική Προτεσταντική Εκκλησία.⁴ Όταν ο Meursius έφτασε στην ηλικία των έξι ετών ο πατέρας του άρχισε να του διδάσκει λατινικά. Ένα χρόνο αργότερα ξεκίνησε το σχολείο στη Χάγη και μετά από άλλα τέσσερα χρόνια πήγε στο λατινικό σχολείο του Leiden που το διηύθυνε ο Nicolaas Stochius. Ενώ βρισκόταν ακόμη στο σχολείο ο Meursius φανέρωσε μια πρώιμη κλίση στα ελληνικά και τα λατινικά. Εγγραφε λατινικές ομιλίες στην ηλικία των δώδεκα ετών και την πρώτη του ελληνική ποίηση στα δεκατρία, όπως και η άλλη διάνοια των ημερών του, ο Hugo Grotius. Στις 16 Μαΐου 1591 γράφτηκε στο πανεπιστήμιο του Leiden,⁵ όπου πέρασε τα επόμενα μερικά χρόνια. Δεν ήταν κανονικός φοιτητής: σε εφηβική ακόμη ηλικία ξεκίνησε ακαδημαϊκή σταδιοδρομία. Το 1597 ο Meursius δημοσίευσε τα πρώτα δύο βιβλία του: σχόλια στον Λυκόφρονα και μια μελέτη για τα *Ειδύλλια* του Θεόκριτου. Το 1597 επίσης παρουσιάστηκε το παράρτημά του στην έκδοση έργων του Macrobius από τον Pontanus, μια εργασία την οποία ξεκίνησε το 1596. Το 1598 ακολούθησαν ερμηνευτικά σχόλια στον Arnobius, ένα έργο που ακόμη θεωρείται πολύτιμο. Η Βουλή των Κάτω Χωρών (ΣτΜ: Οι σημερινές χώρες Ολλανδία, Βέλγιο και Λουξεμβούργο) συνεισέφερε στο κόστος της εκπαίδευσής του Meursius λόγω της αριστείας του και των μεγάλων ελπίδων που είχαν αποθέσει στον νεαρό.⁶

Αυτός ο εξαίρετος φοιτητής τράβηξε την προσοχή του προέδρου της τοπικής βουλής των ευγενών (land's advocate), του πιο σημαντικού αξιωματούχου της επαρχίας της Ολλανδίας, του Johan van Oldenbarnevelt, ο οποίος ήταν επίσης γνωστός του πατέρα του. Το 1599 προσέλαβε τον Meursius ως δάσκαλο των δύο γιων του, Willem και Reinier, που ήταν περίπου εννέα και δέκα ετών αντιστοίχως. Το 1605 ο Meursius ανέλαβε να συνοδεύσει τα δύο αγόρια σε ένα μεγάλο ταξίδι σε ολόκληρη της Ευρώπης, το οποίο επρόκειτο να διαρκέσει πολλά χρόνια ώστε να ολοκληρώσει την εκπαίδευσή τους.⁷ Όμως το ταξίδι διακόπηκε πρόωρα επειδή τα δύο αγόρια αποδείχθηκαν απρόθυμα και ανυπάκουα, επειδή ο οδηγός τους ήταν πολύ νέος και άπειρος κι επειδή ο πατέρας τους ήταν υπερβολικά επιεικής μαζί τους. Ωστόσο ο Meursius εκμεταλλεύθηκε την ευκαιρία, όπως μας λέει ο ίδιος, να επισκεφθεί πολλούς φιλολόγους και βιβλιοθήκες και να αποκτήσει πολλά βιβλία και χειρόγραφα. Το 1608 επίσης, όταν η περιήγησή βάλτωσε στο Παρίσι, βρήκε την ευκαιρία να πάρει διδακτορικό δίπλωμα στο αστικό και εκκλησιαστικό δίκαιο στο πανεπιστήμιο της Ορλεάνης.

Μετά την επιστροφή του το 1610, έγινε έκτακτος καθηγητής στο Leiden και αποτελεί το πρώτο παράδειγμα φιλολόγου που εκπαιδεύτηκε στο νέο προτεσταντικό πανεπιστήμιο κι έγινε καθηγητής σε αυτό. Το αντικείμενό του ήταν η διδασκαλία της ελληνικής ιστορίας από την εποχή της παρακμής της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.⁸ Είναι αξιοσημείωτη η ύπαρξη καθηγητικής έδρας στο Leiden αφιερωμένης αποκλειστικά στη βυζαντινή ιστορία, κάτι που δεν μπορεί να ισχυρισθεί το Leiden στην εποχή μας! Καθόλου ικανοποιημένος από τη θέση του στο πανεπιστήμιο ο Meursius επεδίωξε το 1611 να καταλάβει τη θέση του ιστοριογράφου στη Βουλή των Κάτω Χω-

Commented [JK1]: Οι υποσημειώσεις των σελίδων παρατίθενται όλες μαζί στο τέλος, έτσι ώστε να είναι δυνατόν να μπου στη σωστή θέση κατά τη σελιδοποίηση.

ρών, θέση η οποία παρέμενε κενή από το θάνατο του Paulus Merula το 1607. Την ίδια περίοδο ο Meursius παντρεύτηκε την Anna Catherina van Bilderbeeck στις 24 Απριλίου 1612, δύο μήνες μετά το διορισμό του σε θέση τακτικού καθηγητή των Ελληνικών στο Leiden. Και τότε εγκατέλειψε τις εκδόσεις και τις μελέτες. Στο στάδιο εκείνο, φαινόταν πια ώριμος για μεγάλα επιτεύγματα.

Χρειαζόμαστε εδώ κάποιο ιστορικό υπόβαθρο για να καταλάβουμε τι συνέβη στον Meursius τα επόμενα λίγα χρόνια. Από το 1568, οι Κάτω Χώρες βρίσκονταν σε πόλεμο με την επικυρίαρχη τους Ισπανία. Οι βόρειες επαρχίες συμμάχησαν το 1579 στην Ένωση της Ουτρέχτης, που έγινε ο πυρήνας της Δημοκρατίας των Ενωμένων Κάτω Χωρών, την οποία τελικά αποτέλεσαν επτά επαρχίες. Το κεντρικό όργανο αυτής της ομοσπονδίας ήταν η Βουλή. Η επαρχία της Ολλανδίας, το κέντρο της εμπορικής, βιομηχανικής και πολιτιστικής δραστηριότητας, κυριαρχούσε μέσα σε αυτήν τη Δημοκρατία. Ο πιο σημαντικός αξιωματούχος της Ολλανδίας ήταν ο πρόεδρος του συμβουλίου της ή ο “land’s advocate” (πρόεδρος της Βουλής) όπως ήταν γνωστός πριν από το 1618. Την περίοδο για την οποία μιλάμε εδώ, τη θέση αυτή κατείχε ο Johan van Oldenbarnevelt, που ήδη αναφέρθηκε ως εργοδότης του Meursius. Ακολουθούσε ο Stadholder (εκπρόσωπος των ευγενών). Νομικά, αυτός ήταν αξιωματούχος μιας επιμέρους επαρχίας (δηλαδή, κάθε επαρχία είχε τον δικό της εκπρόσωπο). Αλλά οι Πρίγκιπες της Οράγγης, εκπρόσωποι σε αρκετές επαρχίες, είχαν πολύ υψηλότερο κύρος από εκείνο που υponοούσε ο τίτλος τους. Αυτοί ήταν συγγενείς του William της Οράγγης, του σεβαστού ηγέτη της επανάστασης εναντίον της Ισπανίας και κατείχαν θέσεις σε διάφορες επαρχίες ταυτόχρονα και, επομένως, η επίδρασή τους στην ομοσπονδιακή πολιτική ήταν σημαντική. Εκπρόσωπος σε αρκετές επαρχίες, συμπεριλαμβανομένης και της Ολλανδίας, εκείνη την εποχή ήταν ο πρίγκιπας Maurits.

Η Δημοκρατία των Ενωμένων Κάτω Χωρών ήταν τώρα επίσημα μια Καλβινιστική (πρεσβυτεριανή) προτεσταντική χώρα (αν και η προτεσταντική εκκλησία δεν έγινε ποτέ επίσημη κρατική θρησκεία, ούτε και μια θρησκεία την οποία ακολουθούσε η πλειοψηφία του πληθυσμού), αλλά αυτό δεν σήμαινε ότι υπήρχε ενότητα μέσα στην προτεσταντική κοινωνία. Ο Αρμινιαρισμός, που ονομάστηκε έτσι από το όνομα του καθηγητή Arminius του Leiden, επεδίωκε να αλλάξει το Καλβινιστικό δόγμα του προκαθορισμού των πάντων από τον Θεό. Οι οπαδοί του ονομάστηκαν Διαμαρτυρόμενοι, επειδή διαμαρτύρονταν στη Βουλή της Ολλανδίας σχετικά με την πίστη τους. Οι ορθόδοξοι Καλβινιστές αντιπαλοί τους ήταν γνωστοί ως Γομαριστές, από τον ηγέτη τους Gomarus, έναν άλλο καθηγητή του Leiden, ή ως Αντι-Διαμαρτυρόμενοι. Αυτοί η θρησκευτική διαμάχη πέρασε και στην πολιτική. Ο Van Oldenbarnevelt τηρούσε φιλική στάση προς τους Αρμινιαριστές, ενώ ο εκπρόσωπος (Stadholder) Maurits υποστήριζε τους ορθόδοξους Καλβινιστές. Αυτό οδήγησε σε μια διαμάχη εξουσίας ανάμεσα σε αυτούς τους δύο. Τελικά επικράτησε ο Maurits. Συγκλήθηκε μια σύνοδος – η περίφημη σύνοδος του Dordt το 1618 – στην οποία αποδοκιμάστηκαν οι Αρμινιαριστές. Ο Van Oldenbarnevelt εκτελέστηκε και άλλοι Αρμινιαριστές καταδικάστηκαν σε φυλάκιση ή οδηγήθηκαν στην εξορία (ο Hugo Grotius ήταν ένα άλλο φημισμένο θύμα αυτών των εκκαθαρίσεων). Έτσι η μία φατρία απομάκρυνε την άλλη. Κατά τα λοιπά, όμως, δεν άλλαξαν πολλά πράγματα.

Το *Rerum Belgicarum liber unus* του Meursius το 1612 ήταν ένα δοκίμιο που έγραψε για να αποδείξει την ικανότητά του ως ιστοριογράφου στη Βουλή των Κάτω Χωρών. Το δοκίμιο κρίθηκε ευνοϊκά και η Βουλή του ζήτησε να συνεχίσει τη δουλειά του ως χρονογράφου της Δημοκρατίας με μισθό 300 γκίλντερ το χρόνο.⁹ Ο Meursius δούλεψε προς τα πίσω στο χρόνο και το 1614 παρουσίασε το έργο του *Rerum Belgicarum libri quatuor* για την περίοδο του Δούκα της Alba, στο οποίο προστέθηκε και ένα πέμπτο βιβλίο, που ήταν μια αναθεωρημένη έκδοση εκείνης του 1612. Αν και η στενή σχέση του με τον Van Oldenbarnevelt έκανε τον Meursius ύποπτο στα μάτια πολλών, η Βουλή συνέχισε να τον απασχολεί και το 1615 του ζήτησαν να γράψει τη ζωή του William της Οράγγης, αλλά ενώ εργαζόταν πάνω σ’ αυτό το βιβλίο οι διαμάχες που αναφέρθηκαν προηγουμένως έφτασαν στο αποκορύφωμά τους και ο Meursius έχασε την εμπιστοσύνη των εργοδότην του. Όταν το 1619 ζήτησε από τη Βουλή των Κάτω Χωρών να συνεχίσει να τον μισθοδοτεί ως ιστοριογράφου και τους έστειλε μερικά αντίγραφα του βιβλίου του *Graecia feriat* μαζί με μια επιστολή αφιέρωσης, απέρριψαν το αίτημά του και του επέστρεψαν τα αντίγραφα του βιβλίου.

Αλλά, παρ' όλα αυτά, το βιβλίο του *Guglielmus Auriacus* δημοσιεύθηκε το 1621, και το 1620 και το 1621 η Βουλή επανέλαβε τη μισθοδοσία του.¹⁰

Στο Leiden, το προσωπικό του πανεπιστημίου εξετάστηκε προσεκτικά στα πλαίσια της συνόδου του Dordt. Στην έκθεση που ακολούθησε με τον τίτλο *Verbael*, ο Meursius επικρίθηκε ότι έκανε πολλές δημοσιεύσεις και αμελούσε τα άλλα καθήκοντά του, και του έγινε η σύσταση να αποφύγει τη συγγραφή όλων εκείνων των βιβλίων.¹¹ Αυτή ήταν μια μάλλον άδικη κατηγορία, καθώς, όπως διαπιστώνουμε, το πανεπιστήμιο πλήρωνε τα προηγούμενα χρόνια έκτακτες αμοιβές στον Meursius, ακριβώς επειδή δημοσίευε τέτοια πολύτιμα έργα. Και οι δημοσιεύσεις που έκανε, άλλες πολύτιμες και άλλες όχι τόσο πολύτιμες εκδόσεις και μελέτες, ακολουθούσαν η μία την άλλη.¹² Στο *Athenae Batavae* το 1625, ο Meursius απέρριψε με σαφήνεια τις κατηγορίες του *Verbael*, και, στην κριτική για τις συγγραφικές δραστηριότητές του, ανταπάντησε τονίζοντας ότι η φήμη οποιουδήποτε πανεπιστημίου βασίζεται στον αριθμό των βιβλίων που δημοσιεύονται από τους καθηγητές του.¹³ Το 1619, όμως, ο Meursius τιμωρήθηκε με διαθεσιμότητα και αναστολή από τα καθήκοντά του. Η υποτιθέμενη αμέλεια στα καθήκοντά του μοιάζει πολύ με ένα απλό πρόσημα: η χρονική στιγμή της ατίμωσης του Meursius δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί σύμπτωσι.¹⁴

Ο Meursius αποκαταστάθηκε το 1620, αλλά, μετά το *Verbael* και τη διαθεσιμότητά του, οι σχέσεις μεταξύ του ίδιου και του πανεπιστημίου παρέμειναν τεταμένες.¹⁵ Αυτό συνέβαλε ασφαλώς σε μεγάλο βαθμό, αν όχι εξ ολοκλήρου, στην αποδοχή το 1624 από τον Meursius της πρόσκλησης από τον Christian IV, βασιλιά της Δανίας, να έρθει και να διδάξει ιστορία και αγωγή του πολίτη στο Sorø, την καινούργια ακαδημία για την εκπαίδευση των αριστοκρατών της Δανίας.¹⁶ Ο Meursius ανέλαβε επίσης και τη θέση του βασιλικού ιστοριογράφου και του προσφέρθηκε ο τεράστιος μισθός των 1200 rjksdaalder (αυτοκρατορικό νόμισμα ισοδύναμο προς 2½ γκίλντερ) μαζί με δωρεάν κατοικία.¹⁷ Το Μάιο του 1625, ο Meursius έφυγε για τη Δανία για να μην επιστρέψει ποτέ. Το βιβλίο του για τα πρώτα πενήντα χρόνια του Πανεπιστημίου του Leiden, το *Athenae Batavae*, δημοσιεύθηκε αφού είχε ήδη φύγει. Αυτό το αφιέρωσε στον Christian Friis, πρωθυπουργό του Christian IV: ένα δυνατό χαστούκι χωρισμού!

Ο Meursius κατέληξε να αισθάνεται τη Δανία σας πατρίδα του – έστω κι αν δεν κατάφερε ποτέ να μάθει τέλεια τη γλώσσα – και επανειλημμένα μιλούσε για την ικανοποίησή του από τη ζωή και τη δουλειά του στο Sorø. Οι επαφές του, όμως, με Ολλανδούς φιλολόγους και εκδότες παρέμειναν στενές. Για ένα διάστημα, οι δημοσιεύσεις του μειώθηκαν, επειδή, χωρίς αμφιβολία, χρειάστηκε κάποιο χρόνο μέχρι να τακτοποιηθεί και, από το τέλος του 1626, προσπαθούσε να εξοικειωθεί με την ιστορία της Δανίας, για την οποία, ως βασιλικός ιστοριογράφος, έπρεπε να γράφει μια σύντομη της στα Λατινικά. Ένα πρώτο τεύχος αυτού του έργου παρουσιάστηκε το 1630 με τον τίτλο *Historiae Danicae*. Ακολούθησαν αρκετά άλλα έργα για τη Δανία και τον αρχαίο κόσμο.¹⁸ Μετά από μια σταδιοδρομία στη Δανία που διήρκεσε όσο και εκείνη στο Leiden, ο Meursius πέθανε στις 20 Σεπτεμβρίου 1639 στο Sorø. Η αιτία του θανάτου του ήταν το σκληριδίο (μια νευρολογική διαταραχή του εγκεφάλου), που εκείνη την εποχή την αποκαλούσαν «αρρώστια των φιλολόγων». Ενταφιάστηκε στην εκκλησία του Sorø και άφησε πίσω του μια χήρα που έζησε μέχρι τουλάχιστον το 1646, ένα γιο, τον Joannes Meursius το νεότερο, μια βιβλιοθήκη που αργότερα ξεπουλήθηκε στη Δανία και την Ολλανδία και αρκετά αδημοσίευτα χειρόγραφα, αρκετά από τα οποία δημοσιεύθηκαν μετά το θάνατό του.

Το έργο *Orchestra* του Meursius

Στον Joannes Meursius θα πρέπει να αναγνωριστεί ότι έγραψε την πρώτη μονογραφία που αναφέρεται στους αρχαίους Ελληνικούς χορούς και δημοσιεύθηκε μετά την ύστερη αρχαιότητα: το έργο του *Orchestra, sive de saltationibus veterum. Liber singularis* (Ορχήσις ή περί των παλαιών χορών. Βιβλίο μόνον), Leiden 1618.¹⁹ Αυτό δεν υπονοεί ότι η εργασία του Meursius ήταν με οποιονδήποτε τρόπο μοναδική ή πρωτότυπη. Αν και συχνά παρουσιάζεται ο Meursius ως ο πρώτος που μελέτησε τον Ελληνικό χορό, αυτός θα μπορούσε να στηριχθεί σε έργα μελετητών τουλάχιστον ενός αιώνα.²⁰ Μπορεί ακόμη να υπήρξε και ένας άμεσος πρόδρομός του στο πρόσωπο του Jacobus Eyndius, ο οποίος έδινε διαλέξεις για τους χορούς των αρχαίων σε ένα ακροατήριο του Leiden αρκετά χρόνια πριν εμφανιστεί η εργασία του Meursius και ο οποίος πρόσφερε τα γραπτά

του για το ίδιο θέμα στον Josephus Justus Scaliger.²¹ Προφανώς, ο Meursius έκανε εκτεταμένη χρήση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, πρέπει δε να βρήκε ιδιαίτερα χρήσιμο το *Thesaurus* του Henricus Stephanus, καθώς το *Orchestra* του Meursius δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα εξειδικευμένο λεξικό. Πάρα πολλοί επιμέρους χοροί καταγράφονται με απλή αλφαβητική σειρά και με μια σύντομη περιγραφή στα Λατινικά, που συνήθως είναι μια απλή μετάφραση ενός ορισμού που βρίσκεται σε έναν από τους Έλληνες λεξικογράφους και με αναφορές σε έναν εντυπωσιακά μεγάλο αριθμό φιλολογικών πηγών, αρκετές από τις οποίες παρατίθενται ολόκληρες.

Αυτή η δουλειά σε στιλ λεξικού είναι τυπική σε πολύ μεγάλο μέρος των γραπτών του Meursius.²² Οι πολλές φιλολογικές μελέτες του για την αρχαιότητα αποτελούν παραδείγματα επιμελούς μετάφρασης. Ο Meursius επικρίθηκε γι' αυτό,²³ αλλά προς υπεράσπισή του μπορούμε να πούμε ότι οι συλλογές «αρχαιοτήτων» του δεν σκόπευαν να είναι τίποτα άλλο παρά χρήσιμες μεταφράσεις. Οι ίδιες όμως είναι ένδειξη μιας απίστευτα ευρείας μελέτης και χρησιμοποιήθηκαν επί πολλά χρόνια, μερικές φορές και επί αιώνες, μετά το θάνατο του Meursius. Μια αρκετά σοβαρή κριτική ασκήθηκε κατά τον Meursius για έλλειψη κριτικής οξυδέρκειας.²⁴ Αλλά αυτό αφορά κυρίως τις εκδόσεις του Ελληνικών κειμένων περισσότερο από τα άλλα έργα του. Κατηγορήθηκε επίσης ως κενός, απρεπής και πομπώδης και, μάλιστα, ως καθόλου μεγάλος φιλόλογος. Ένα μεγάλο μέρος αυτής της γενικής κριτικής οφείλεται στον μεγάλο Josephus Justus Scaliger.²⁵ Αυτός ο φιλόλογος, πολύ φημισμένος ήδη στην εποχή του, μπορεί να μην εκτιμούσε τις απόπειρες του Meursius να βελτιώσει κάποια από τις δικές του δημοσιεύσεις. Πράγματι, έχει κάποιος την εντύπωση ότι η φιλολογία κατά τον δέκατο έβδομο αιώνα έχει όλα τα γνωστά μέχρι σήμερα διαχρονικά χαρακτηριστικά: άφθονο εγωισμό που φθάνει στα όρια της σύγκρουσης. Πιο σοβαρή είναι η κριτική του Wilamowitz: αυτός υποστηρίζει ότι ο διαχωρισμός ανάμεσα στις εκδόσεις των κλασικών κειμένων από τη μία και των μεταφράσεων των «αρχαιοτήτων» από την άλλη, ανάμεσα στις «λέξεις» και τα «πράγματα» έχει καταστροφικές συνέπειες. Η συσσώρευση ακόμη περισσότερων γεγονότων εμπόδιζε στην πραγματικότητα την αληθινή κατανόηση.²⁶ Η ορθότητα αυτής της κριτικής είναι αναπόφευκτη. Είναι προφανές ότι η *Orchestra* του Meursius χρησιμοποιήθηκε από πολλούς συγγραφείς που στην πραγματικότητα κατήριζαν μάλλον καταλόγους αντί να καταπιάνονται πραγματικά με την έρευνα του χορού στον αρχαίο κόσμο. Θα ήταν όμως άδικο να αποδώσουμε στον Meursius οτιδήποτε έγινε λάθος ή όχι αρκετά σωστά.

Παρά τους προφανείς περιορισμούς και την κακή χρήση που θα μπορούσε να γίνει σε αυτά, τα εγκυκλοπαιδικά έργα του Meursius έχουν πολύ μεγάλη αξία ως υλικά πηγής. Η *Orchestra* του χρησιμοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό και παρατέθηκαν αποσπάσματα στο παρελθόν, σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα χωρίς την οφειλόμενη αναγνώριση στον συγγραφέα τους. Ωστόσο, μέχρι τώρα δεν έχει αντικατασταθεί εντελώς από άλλο έργο.²⁷ Ακόμη μεγαλύτερη σημασία από τη χρησιμότητα του βιβλίου ως έργου αναφοράς, είχε η νέα έμφαση που δόθηκε στη μελέτη του χορού. Ο Meursius και, ίσως, ο Eyndius, ήταν οι πρώτοι που μελέτησαν τον Ελληνικό χορό σε έκταση ως θέμα το οποίο άξιζε ιδιαίτερης μεταχείρισης, και όχι ως ένα απλό συμπλήρωμα στη μελέτη της ποίησης, της μουσικής και ούτω καθεξής. Από αυτή την άποψη, οι κλασικοί φιλόλογοι μπορεί να εμπνεύστηκαν από τον αυξανόμενο αριθμό των βιβλίων για το σύγχρονο χορό, ανεξάρτητα από το αν αυτά είναι αυστηρά τεχνικά ή έχουν μια πιο γενική διδακτική φύση. Από την άλλη, με την εστίαση σε μια ορισμένη ιστορική φάση, έστω και αν δεν πρόκειται για γραπτό που θα μπορούσε να αποκληθεί πραγματική ιστορία του χορού, ήταν, κατά κάποια έννοια, μπροστά από τα πράγματα, μια γενική ιστορία του χορού ως διακεκριμένου θέματος, για το οποίο δεν είχε γίνει ακόμη σκέψη.

Το γεγονός ότι η *Orchestra* εκτιμήθηκε αρκετά μπορεί να φανεί και από τον όγκο της αλληλογραφίας στο *Opera Omnia*, το οποίο περιέχει επιστολές από αρκετούς φιλόλογους που ευχαριστούν τον Meursius για την *Orchestra* του: οι Elmenhorstius, Gruterus, Lingelshemius, Schottius, Puteanus. Ο Henricus Schottius, μαζί με τις ευχαριστίες του, κάνει και κάποια κριτική υποδεικνύοντας προσθήκες και διορθώσεις.²⁸ Τα εγκώμια των συγχρόνων του δεν έγιναν απλώς για λόγους ευγένειας. Σε αρκετά έργα μπορούμε να βρούμε αποσπάσματα από την *Orchestra*. Θα περιοριστώ σε μερικά παραδείγματα του δέκατου έβδομου αιώνα. Ένας από τους πιο σημαντικούς συγγραφείς του δέκατου έβδομου αιώνα που επηρεάστηκαν έντονα από τον Meursius ήταν ο Gerardus Vossius, ο οποίος σε αρκετά βιβλία του ασχολήθηκε με το θέμα του χορού, ιδιαίτερα του θεατρι-

κού χορού.²⁹ Η προσέγγιση του Vossius δεν ήταν διαφορετική από εκείνη των προκατόχων του: κατέγραφε σε κατάλογο αρκετούς χορούς χωρίς να κάνει πολλά σχόλια. Αλλά ο Meursius βρίσκει παντού. Ακόμη πιο ενδιαφέρον είναι να βρίσκουμε, μερικές δεκαετίες αργότερα, τους χορούς της Αρχαιότητας να προσεγγίζονται με τρόπο επηρεασμένο από τον Meursius, αλλά ο οποίος έχει ταυτόχρονα και καινούργιο πνεύμα. Το 1685, κάποιος Isacus I. Mackej στο Πανεπιστήμιο της Uppsala υποστήριξε μια διατριβή με τίτλο *Orchestra sive de saltationibus veterum*. Ο τίτλος ακουγόταν οικείος και, πράγματι, ο Mackej αναφέρει τον Meursius με τιμή, ενώ προφανώς έκανε εκτεταμένη χρήση της *Orchestra* του Leiden. Όταν ο Meursius πήγε στη Δανία για να περάσει τα τελευταία δεκατέσσερα χρόνια της ζωής του, θα πρέπει να πήρε μαζί του τα έργα του. Άλλοι πιθανοί μεταφορείς έργων του είναι οι Vossii ή ο Marcus Meibomius, οι οποίοι όλοι μετέβησαν για να δουλέψουν στη Σουηδική αυλή.³⁰ Ωστόσο η *Orchestra* της Uppsala είναι ένα εντελώς διαφορετικό έργο. Ο Mackej κάνει μια ιστορική αναδρομή από την αρχαία Αίγυπτο μέχρι την Πρωτοχριστιανική περίοδο με την προσθήκη ενός μεγάλου παραρτήματος για τη φυσιολογία. Αυτή η διατριβή της Uppsala θα μπορούσε να είναι ένας εξαιρετικός κρίκος σύνδεσης μεταξύ των αρχαιολογικών μελετών των Scaliger, Meursius και Vossius και της ιστορικής-κριτικής προσέγγισης του δέκατου όγδοου αιώνα. Αλλά η επιρροή αυτού του πιο ενδιαφέροντος από τα έργα τα οποία ενέπνευσε ο Meursius πρέπει δυστυχώς να αμφισβητηθεί.³¹

Το έργο του Mackej, από μερικές απόψεις, μοιάζει με τα πολεμικά των προτεσταντών υπουργών της εποχής, αν και ο ίδιος επιδέξια αποφεύγει κάθε θρησκευτική διαμάχη. Ο Meursius επίσης έπρεπε να δώσει μάχη με τους Καλβινιστές, οι οποίοι αρνούσαν το χορό και δεν δίδαν καμία προσοχή σε αυτό το θέμα, παρά μόνο για να το καταραστούν. Εκείνος ήταν ασφαλώς γνώστης αυτής της θρησκευτικής αντίδρασης αλλά ο ίδιος δεν επιδοκίμασε ποτέ το χορό. Σε λίγες περιπτώσεις, σημείωσε ότι ένας ορισμένος χορός θα έπρεπε να ταξινομηθεί ως *saltatio lasciva*, αλλά αυτές είναι μεταφράσεις των περιγραφών Ελλήνων λεξικογράφων χωρίς την προσθήκη οποιονδήποτε προσωπικών σχολίων. Όπως είδαμε στο παραπάνω βιογραφικό περίγραμμα, ο Meursius δημοσίευσε την *Orchestra* του σε μια δύσκολη περίοδο της ζωής του και ένα βιβλίο που διαπραγματεύεται αυτό το συγκεκριμένο θέμα είναι αδύνατο να είχε βελτιώσει τη σχέση του με το κόμμα των ορθοδόξων. Αλλά ο Meursius, του οποίου η προσωπική θρησκευτικότητα φαίνεται αδιαμφισβήτητη, ένιωθε προφανώς ότι αυτό ήταν ένα θέμα που δεν θα έπρεπε να αγνοηθεί λόγω των ευαισθησιών της εποχής και το οποίο δεν είχε καμία σχέση με θρησκευτικές διενέξεις.³²

Στην επιστολή αφιέρωσης της *Orchestra*, που απευθύνεται στον Cornelis van der Myle, έφορο του πανεπιστημίου και άνθρωπο με μεγάλη επιρροή (μέχρι τότε: ο Van der Myle, γαμπρός του Van Oldenbarnevelt, κατέληξε κι αυτός στην ηττημένη πλευρά της διαμάχης), ο Meursius εκφράζει κάποιους ενδοιασμούς ότι το θέμα μπορεί να μην ταιριάζει με τις *dignitas* και *gravitas* του παραλήπτη της. Αλλά υποστηρίζει ότι, ξέχωρα από τις *benignitas* του Van der Myle, δύσκολα μπορούμε να αρνηθούμε ότι οι ίδιοι οι αρχαίοι τιμούσαν – και γνωρίζουμε ότι “*heroas philosophosque saltasse etiam ipsos*” (ακόμη και οι ήρωες και οι φιλόσοφοι χόρευαν) – και ότι εκείνοι που ενδιαφέρονται για ολόκληρη την Αρχαιότητα (“*antiquitas universa*”) δεν μπορούσαν ενδεχομένως να κατηγορήσουν οτιδήποτε “*quod ad illustrandam illam pertineret*” (που χρησιμεύει ως επεξήγησή του). Από τότε, τέτοιου είδους επιχειρήματα δεν παίρνονται πάντα σοβαρά υπόψη. Ωστόσο, αυτά παραμένουν πάντα έγκυρα.

=====

Υποσημειώσεις σελίδων

¹ Όσον αφορά το οικογενειακό όνομα του Meursius, ο σύγχρονός του David Beck, του οποίου το ημερολόγιο για το έτος 1624 σώθηκε, τον αποκαλεί Καθηγητή Meurskens (D. Beck, *Spiegel van mijn leven; een Haags dagboek uit 1624*, εκδ. Sv. E. Veldhuijzen, Hilversum 1993, δείτε το ευρετήριο εκείνου του βιβλίου). Στα κρατικά αρχεία βρίσκουμε, εκτός του Meursius, και τα ονόματα Meurskens, Muerskens και Murtius. Εμείς επιμένουμε στο καθιερωμένο από το χρόνο Van Meurs, αλλά το Meurskens φαίνεται να υποστηρίζεται περισσότερο από τις πηγές.

² Ο Meursius έγραψε ο ίδιος ένα αυτοβιογραφικό περίγραμμα στη συλλογή (αυτό)βιογραφιών των προσωπικοτήτων του Leiden, την οποία εξέδωσε το 1613, *Illustris Academia Lugt-Batava* (δημοσιεύθηκε παράνομα στο *Illustrium Hollandiae et Westfrisiae ordinum alma Academia Leidensis*, Leiden 1614, επανεκδόθηκε επαυξημένη στο *Athenae Batavae*, Leiden 1625 και ανατυπώθηκε στο Farnborough το 1970), και διαθέτουμε επίσης μεγάλο μέρος της ογκώδους αλληλογραφίας του με συγχρόνους του. Για τον Meursius, δείτε A. J. van der Aa, *Biographish woordenboek der Nederlanden* vol. 12.2 (Haarlem s.a.) 750–759· H. Bruckman στο: *Nieuw Nederlands Biographish Woordenboek* vol. 7 (1927) 872–873· H. A. Hens και E. Jørgensen στο: *Dansk Biografisk Leksikon* vol. 9 (Κοπεγχάγη 1981) 527–528· Weiss, στο: *Biographie universelle ancienne et moderne* vol. 18 (Παρίσι 1821) 487–490. Από τις παλαιότερες πηγές θα πρέπει να αναφερθούν οι: Adolf Vorstius, "Epistula de obitu Joanni Meursii", στο: J. Gronovius (ed.), *Thesaurus antiquitatum graecarum*, vol. 10 (1701) 654–655, που επαναλήφθηκε στο *Opera Omnia*, vol. 1 (Φλωρεντία 1741) cxviii (δημοσιεύθηκε αρχικά ως παράρτημα στη μετά το θάνατο του Meursius έκδοση από τον Θεόφραστο το 1639)· Daniel Wilhelm Moller (Mollerus), *Dissertatio de Io. Meursio*, Altdorf 1693, ανατυπώθηκε στο *Dissertationes de vitis quinquaginta Historicorum*, 1726, ανατυπώθηκε ξανά στη Νυρεμβέργη, Altdorf 1732, και ξανά στο *Opera Omnia* vol. 1 (Φλωρεντία 1741) c–cviii· Joh. Friedrich Remnold (*respondens*), Johannes Valentin Schramm (*praeses*), *Dissertatio de vita et scriptis Io. Meursii patris*, Λειψία 1715, ανατυπώθηκε στο *Opera Omnia*, vol. 1 (Φλωρεντία 1741) cix–cxvi.

³ Στη μετάφραση του A. Harris: *History of classical scholarship*, ed. H. Lloyd-Jones (Λονδίνο 1982) 74. Θα επανέλθουμε στην κριτική του Wilamowitz παρακάτω.

⁴ Η πηγή της ιστορίας της εγκατάλειψης της οικογένειας είναι το *Diarium* του Arent van Buchell (εκδ. G. Brom και L.A. van Lange, Ουτρέχτη 1907): «1576 Februaris. Hoc anno N. Meursius canonicus regularis Ultrajectensis...ex monasterio aufugit cum quadam puella [σχολιασμένο ως "een linenaister"]...Gemit ex eadem Jo. Meursium, virum magnae eruditionis". Δείτε επίσης J. J. Dodt van Flensburg, "Jacob Cornelisz. Van Meurs, Utrechtsch monnik, predikant te Loosduinen, vader van Jo. Meursius", *Utrecht voorheen en thans of Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht* 2nd series 3 (1846) 81–85. Δείτε επίσης τα λόγια του Scaliger στην υποσημείωση 25 παρακάτω. Το 1613, ο Meursius δεν ανέφερε τίποτα για την καταγωγή του, και στην έκδοση της αυτοβιογραφίας του το 1625 γράφει ότι κατάγεται από μια "familia patritia et antiqva", μια ευγενή και παλιά οικογένεια. Ευσεβής πόθος!

⁵ W. N. du Rieu, *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV–MDCCCLXXV* (Χάγη 1875) col. 30: "Joannes Jacobi Lausdunensis. L".

⁶ J. J. Dodt van Flensburg, "Jacob Cornelisz. Van Meurs, Utrechtsch monnik, predikant te Loosduinen, vader van Jo. Meursius", *Utrecht voorheen en thans of Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht* 2η σειρά 3 (1846) 85: διακήρυξη της 28ης Φεβρουαρίου 1595: "bequaamheid ende goede hope". Στις 10 Μαρτίου 1597, η Βουλή αποφάσισε να επιδοτήσει τόσο τον Jan όσο και τον νεότερο αδελφό του Cornelis.

⁷ Δείτε A. Frank-van Westrienen, *De Groote Tour. Tekening van de educatiereis der Nederlanders in de zeventiende eeuw* (Αμστερνταμ 1983) 50f, 64ff. J. den Tex, *Johan van Oldenbarnevelt*, Χάαρλεμ 1960–1972, και *Johan van Oldenbarnevelt. Bescheiden betreffende zijn staatkundig*

beleid en zijn familie, vol. 1: 1570–1601, Χάγη 1934, vol. 2: 1602–1613, Χάγη 1962, vol. 3: 1614–1620, Χάγη 1967.

⁸ P.C. Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit*, vol. 2 (Χάγη 1916) 9: “de Grieksce Historien ende Gescyedenissen gevallen nae den begin des affgangs van den Roomscen Rijkce onder den Keyseren van Constantinopel...publice te lesen de Constantinopolitaense Historien ende alle tgeen daarvan dependeert ende in Asien, Thracien ende den aengrensenden quartieren hem heeft toegedragen naer tverloop des Roomscen Rijkck”.

⁹ Από το 1612 το εισόδημα του Meursius ως τακτικού καθηγητού ήταν 500 γκίλντερ το χρόνο· μεταξύ του Ιανουαρίου του 1612 και του τέλους του 1620, κέρδισε τουλάχιστον άλλα 2825 γκίλντερ από τη δουλειά του ως ιστοριογράφου και από επιπλέον δωρεές τόσο από το Πανεπιστήμιο του Leiden όσο και από τη Βουλή. Με ένα τακτικό εισόδημα 800 γκίλντερ το χρόνο, ο Meursius ήταν αρκετά ευκατάστατος. Ένας μέσος μισθωτός έπρεπε να κερδίζει 200 ως 300 γκίλντερ για να εξασφαλίζει σε μια οικογένεια με ένα ανδρόγυνο και δύο παιδιά ένα στοιχειώδες επίπεδο διαβίωσης (μερικά στατιστικά στοιχεία δείτε: A. Th. van Deursen, *Mensen van klein vermogen. Het ‘kopergeld’ van de Gouden Eeuw*, Άμστερνταμ 1991).

¹⁰ Για τον Meursius ως ιστοριογράφο της Δημοκρατίας της Ολλανδίας, δείτε R. Fruin, “Meursius’ Geschiedenis van het Bestand”, του ίδιου: *Verspreide Geschriften* vol. 7 (Χάγη 1903) 449–453. Αποφάσεις της Βουλής των Κάτω Χωρών όσον αφορά δραστηριότητες του Meursius ως επίσημου ιστοριογράφου, δημοσιεύθηκαν εξ ολοκλήρου από τον J.J. Dodt van Flensburg (ed) στο *Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen inzonderheid van Utrecht*, vol. 5 (1846), 6 (1846), and vol. 7 (1848), δείτε τα ευρητήρια.

¹¹ P.C Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit*, vol 2 (Χάγη 1916) 127*: “also oock het schrijven van veel boucken sijn ordinari studien apparentelijck seer verhindert...dat hij ‘t schrijven van de selve boucken liever sal naelaeten”. Γενικά για τον Meursius και το πανεπιστήμιο του Leiden εκείνη την περίοδο: W. Otterspeer, *Groepsportret met dame I: Het bolwerk van de vrijheid. De Leidse universiteit, 1575–1672*, Άμστερνταμ 2000.

¹² Μια πλήρης βιβλιογραφία των έργων του Meursius υπάρχει στο A. J. Van der Aa, *Biografisch woordenboek der Nederlanden*, vol. 12.2, σελ. 750–759. Ο Petrus Burmannus στο *Catalogus librorum, qui in Thesauris antiquitatum et historiarum...reperiuntur* (Leiden 1725) 52–54, δίνει μια γενική εικόνα των έργων του Meursius που περιλαμβάνονται στο *Thesauri* (Σημειώστε: το *Catalogus rarissimorum et praestantissimorum librorum, qui in Thesauris Romano, Graeco, Italico, & Siculo continentur* είναι το ίδιο έργο).

¹³ *Athenae Batavae* (Leiden 1625) 194: “libris vero conscribendis, et edendis, qua re fama Academiarum constat, tam insignem operam dedit, ut hic quoque nullum sibi e collegis, si non parem, certe superiorem habeat”.

¹⁴ O. C. Sepp, “Professor Meursius als geschiedschrijver der Leidsche Hoogeschool”, του ίδιου, *Geschiedkundige Nasporingen*, vol. 1 (1872) 1–21, σύγκρινε το *Athenae Batavae* με το πρόδρομό του, *Illustris Academia Lugd-Batava* (δείτε την προηγούμενη υποσημείωση 2), και από το γεγονός ότι στην έκδοση του 1625 ο Meursius περιέκοψε μερικές από τις βιογραφίες των Διαμαρτυρόμενων, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Meursius δεν ανήκε στην πραγματικότητα σε κύκλους Διαμαρτυρόμενων και ότι κάτι τέτοιο δεν μπορεί να ήταν η αιτία των προβλημάτων του. Θεωρούμε αυτό μάλλον ως μια προσπάθεια του Meursius, και ίσως των εφόρων του πανεπιστημίου, να αποφύγουν ακόμη περισσότερα προβλήματα γι’ αυτό το ζήτημα.

¹⁵ P.C Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit*, vol. 2 (Χάγη 1916) 118· Grotius, στο: P. C. Molhuysen (ed), *Briefwisseling van Hugo Grotius*, vol. 2 (Χάγη 1936) 312, περιγράφει τον Meursius ως ‘satis suspectus apud rerum potentes’. Για άλλα σύγχρονα σχόλια σχετικά με τον εξαναγκασμό του Meursius να φύγει από το Leiden, δείτε και στον K. Skovgaard-Petersen, *Historiography at the court of Christian IV (1588–1648). Studies in the Latin histories of Denmark by Johannes Pontanus and Johannes Meursius* (Bergen 1998) 37.

¹⁶ Σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ Ολλανδίας και Δανίας, δείτε K. Fabricius, L.L. Hammerich, και V. Lorenzen (eds.), *Holland-Danmark. Forbindelserne mellem de to lande gennem tiderne*, 2 vols., Κοπεγχάγη 1945.

¹⁷ E. Bronckhorst, *Diarium*, ed. J.C. van Slee (Χάγη 1898) 194: ‘5 Octobris ostendit mihi D. Meursius diploma Regis Daniae, quo vocatus est in novam Illustrem scholam Zoram ad professionem Historiarum et ad munus Historiographi Regii, oblato stipendio mille ducentorum dalerorum Imperialium et libera habitatione’. D. Beck, *Spiegel van mijn leven; een Haags dagboek uit 1624*, ed. Sv. E. Veldhuijzen (Hilversum 1993) 192 (22 Οκτωβρίου): “Oom Adrian van der Cruijs...vertellende onder anderen van Professor Meurskens verstaan te hebben, dat hij in dennemarck van den Coning beroepen was als Superintendent van de Universiteit die hij wilde oprichten”. Όχι εντελώς σωστό, αλλά η φήμη του Meursius ήταν προφανώς αρκετά μεγάλη ώστε να κάνει τη σταδιοδρομία του ζήτημα μεγάλου ενδιαφέροντος σε ορισμένους κύκλους.

¹⁸ Για τον Meursius και την ιστορία της Δανίας, δείτε κυρίως το έργο του K. Skovgaard-Petersen, *Historiography at the court of Christian IV*, Bergen 1998, και για ένα γενικό ιστορικό, το E. Jørgensen, *Historieforskning og historieskrivning i Danmark indtil aar 1800*, Κοπεγχάγη 1964 (3η έκδοση).

¹⁹ Το *Orchestra* του Meursius ανατυπώθηκε στο J. Gronovius (ed.), *Thesaurus graecarum antiquitatum* vol. 8 (Leiden 1699) 1234–1300, επαναλήφθηκε στο έργο του Meursius *Opera selecta quae ad antiquitatem et historiam Graecam spectant* vol. 2 (Leiden 1724) 1234–1300 (οι τρεις τόμοι του *Opera selecta* αποτελούνται από αποσπάσματα από το *Thesaurus* του Gronovius, έχοντας την πρωτότυπη αρίθμηση σελίδων του *Thesaurus* και, επομένως, δεν αποτελούν χωριστή ανατύπωση όπως συνήθως αναφέρεται), και στο *Opera Omnia* του Meursius, ed. J. Lamius, vol. 5 (Φλωρεντία 1745) 189–272.

²⁰ Υπάρχει μια γενική αναφορά στο πρώτο μέρος του βιβλίου του Άλκη Ράφτη *Attractive performances. Ancient Greek dance*, Άμστερνταμ 1997 (υπάρχει και μια αναθεωρημένη μετάφραση στα Ιταλικά: *La danza greca antica. Cinque secoli d'immagine*, Lecce 2001).

²¹ Στο έργο του J. Eyndius, *Convivalis Senatus super pace ab Hispano etc cum Poëmiis*, Leiden 1611, υπάρχει ένα ποίημα αφιερωμένο στον Scaliger “cum ipsi libellum meum de saltationibus veterum mitterem” (87). Αυτή η εργασία αναφέρεται επίσης στο έργο του C.G. Jöcher *Allgemeines Gelehrtenlexicon*, Λειψία 1750, και αλλού. Σύμφωνα με τον M. G. Delvenne, *Biographie du Royaume des Pays-Bas, ancienne et moderne* vol. 1 (Λιέγη 1828) 369, “cet ouvrage est resté inédit”, μια δήλωση που επαναλήφθηκε ξανά από το *Larousse Grand Dictionnaire Universel du XIXe siècle* 7 (Παρίσι 1870) 1235. Δεν μπορέσαμε να ανακαλύψουμε όλες τις δημοσιευμένες και μη εργασίες. Καθώς ο Scaliger πέθανε το 1609, ο Eyndius συνέχισε αυτό το θέμα, αρκετά πριν ο Meursius δημοσιεύσει την πραγματεία του.

²² Δείτε, για παράδειγμα, J. Meursius, *Graecia feriata, sive, de festis Graecorum, libri sex*, Leiden 1619· του ίδιου, *Graecia ludibunda sive de ludis graecorum, liber singularis*, Leiden 1625· και τα δύο έργα έχουν αλφαβητική ταξινόμηση. Η συγγραφή ιστορίας από τον Meursius, από την άλλη, όπως στο έργο του *Historiae Danicae*, είναι μάλλον κλασικίζουσα, επηρεασμένη από τον Τάκιτο, ηθικοπλαστική, σε αντίθεση με την αρχαϊζουσα προσέγγιση του Pontanus: δείτε K. Skovgaard-Petersen, *Historiography at the court of Christian IV*, Bergen 1998, όπου υπάρχει μια ενδιαφέρουσα ανάλυση που θα πρέπει να μας κάνει να σκεφτούμε ξανά τις υπάρχουσες κρίσεις για το φιλόλογικό έργο του Meursius.

²³ Όπως έγραψε ο Grotius στον Heinsius (*Briefwisseling Hugo Grotius* vol. 1, 41): ‘legit auctores plerosque et exscripsit; hoc illi placuit Lexicon vocare’. Παρόμοιες κριτικές έγιναν και για τα ιστορικά έργα του: δείτε E. Jørgensen, *Historieforskning og historieskrivning i Danmark indtil aar 1800* (Κοπεγχάγη 1964) 189. Αλλά δείτε τώρα και την εργασία του K. Skovgaard-Petersen, *Historiography at the court of Christian IV*, Bergen 1998, ο οποίος δείχνει ότι ο Meursius παρήγαγε ό,τι του ζητούσαν οι βασιλικοί πάτρωνές του – και, παρ’ όλα αυτά κατάφερε να μιλάει με τη δική του φωνή.

²⁴ Δείτε την κρίση του Lodewijk Kaspar Valckenaer για τον Meursius: ‘Meursius peritissimus omnis antiquitatis praecipue rerum graecarum; plus tamen eruditione valuit multiplice quam ingenii celeritate et firmo recte judicandi vigore’. Απόσπασμα από τον J. G. Gerretzen, *Schola Hemsterhusiana. De herleving der Grieksche studiën aan de Nederlandsche universiteiten in de 18de eeuw van Perizonius tot en met Valckenaer* (Nijmegen 1940) 216. Μπορεί να σημειωθεί παρενθετικά ότι ο Valckenaer ενδιαφερόταν προφανώς πολύ για το θέμα του χορού· τα αντίγραφα του των *Orchestra* και *Laconica* του Meursius (Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Leiden, θέσεις 766B17 και 766C10 στα ράφια) είναι γεμάτα με χειρόγραφα σχόλια. Είναι κρίμα που ο Valckenaer δεν έκανε ποτέ καμία δημοσίευση για το χορό. Απ’ ό,τι φαίνεται, ούτε συζήτησε καν το θέμα στις διαλέξεις του για τις «αρχαιότητες», για τις οποίες σώζονται χειρόγραφες σημειώσεις από τις διαλέξεις πολλών ετών (Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Leiden Ltk566, BPL515–517, BPL1444). Η *Orchestra* του Meursius, όμως, αναφέρεται σε αυτές τις διαλέξεις.

²⁵ P. des Maizeaux (ed.), *Scaligerana, Thuana, Perroniana, Pithoeana, et Colomesiana*, vol. 2 (Αμστερνταμ 1740) 453–454: “Meursius est un pedant, fils d’un Moine, il en tient encore... lors qu’il estoit jeune, [il] donnoit bonne esperance, mais il est si superbe que les servants de là où il demeure, se mocquent de lui à cause de son arrogance. C’est un ignorant...” Για ένα γενικό απολογισμό της υποδοχής που έτυχαν τα έργα του Meursius, δείτε το εξαιρετικό άρθρο του C. L. Heesakkers, “Te weinig koren of alleen te veel kaf? Leiden’s eerste Noordnederlandse filoloog Joannes Meursius (1579–1639)”, στο: R. J. Langelaan, and M. Simons (eds.), *Miro Fervore. Een bundel lezingen en artikelen over de beoefening van de klassieke wetenschappen in de zeventiende en achttiende eeuw* (Leiden 1994) 13–26.

²⁶ U. von Wilamowitz-Moellendorf, *History of classical scholarship* (Λονδίνο 1982) 74–75.

²⁷ Η έκδοση 1831–1865 του *Thesaurus Linguae Graecae* περιέχει όλες τις σχετικές πληροφορίες (Ο Hase c.s. χρησιμοποίησε την *Orchestra* του Meursius), που είναι όμως σκορπισμένες σε όλους τους εννέα τόμους. Μια συστηματική γενική εικόνα του λεξικού του Ελληνικού χορού, με πολύ μεγαλύτερο εύρος από την *Orchestra* του Meursius, υπάρχει στο *Attractive performances. Ancient Greek dance* (Αμστερνταμ 1997) 274–289, αλλά αυτό δεν είναι επανάληψη της *Orchestra* του Meursius. Πράγματι, κάτι τέτοιο δεν είναι πλέον αναγκαίο τώρα που έχουμε το *Thesaurus Linguae Graecae* σε CD-ROM. Ωστόσο, μια συλλογή κειμένων με σχόλια, όπως έκανε ο A. Barker για τη μουσική στο *Greek musical writings*, vols. 1–2, Cambridge 1984–1989, θα ήταν πραγματικά καλοδεχούμενο.

²⁸ Δείτε *Opera Omnia* vol. 11 (Φλωρεντία 1762) cols. 305–306, 308–310, 314–315.

²⁹ G. J. Vossius, *Poeticarum institutionum libri tres* (Αμστερνταμ 1647) II,9· 16· 28ff· III,15· του ίδιου, *De quatuor artibus popularibus, de philologia et scientiis mathematicis libri tres* (Αμστερνταμ 1650) παράγραφοι 47–56 (λείπουν οι 54 και 55!). Για την επιρροή του Meursius, εκτός από τα περιεχόμενα αυτών των έργων, δείτε επίσης το αντίγραφο της *Orchestra* του 1618 στη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου του Leiden στη θέση ραφιών 766B16: αυτή είναι αφιερωμένη από τον Meursius στον Gerardus Vossius και περιέχει πολλά σχόλια από τον ίδιο τον Gerardus και τον γιο του Isaac.

³⁰ Για τις επαφές διανοουμένων μεταξύ των Κάτω Χωρών και της Σουηδίας, δείτε: F. S. de Vrieze, ‘Academic relations between Sweden and Holland’, στο: Th. H. Lunsingh Scheurleer, and G. H. M. Posthumus Meyjes (eds.), *Leiden University in the seventeenth century. An exchange of learning* (Leiden 1975) 345–365.

³¹ I. I. Makej, *Orchestra sive de saltationibus veterum dissertatio*, Uppsala 1685. Το έργο αυτό είναι πολύ σπάνιο (Ευχαριστούμε τη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Uppsala για το καθαρό φωτοαντίγραφο που μας έστειλαν τόσο γρήγορα). Τις γνώσεις μας για το έργο του Mackej τις οφείλουμε στον K. Petermann, *Tanzbibliographie*, 2 vols., Μόναχο 1978 (= μέρη 1–24, Λειψία 1966–76): αυτό το έργο δε φαίνεται να έχει καταλογογραφηθεί σε κάποια άλλη βιβλιογραφία βιβλίων για το χορό.

³² Πολλά από τα γραπτά του Meursius περιέχουν αναφορές στο χορό, όπως π.χ. τα δύο έργα που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη υποσημείωση 22, ή στο έργο του *Miscellanea Laconica sive*

variarum antiquitatum Laconicarum libri quattuor, Άμστερνταμ 1661 (δείτε κυρίως τις σελ. 145–158). Είναι φανερό ότι αυτό το θέμα συνέχισε να ενδιαφέρει τον Meursius και μετά την ολοκλήρωση της *Orchestra*.

=====

ΣΧΟΛΙΑ

Ο Meursius στην *Orchestra* του περιλαμβάνει έναν εκτεταμένο κατάλογο ονομασιών Ελληνικών χορών ή κινήσεων χορών (*schēmata* – φιγούρες), ανακαταμένων με λίγους τίτλους ή ίσως απλώς περιγραφές του αντικείμενου των παντομικών χορών της Ρωμαϊκής περιόδου. Γνωρίζουμε ότι πολλές από τις ονομασίες επιμέρους χορών ή των κινήσεων προέρχονται από γεωγραφικά ονόματα, ονόματα ζώων, από αναφορές σε επαγγέλματα και ούτω καθεξής. Ένας μεγάλος αριθμός αυτών των ονομασιών μπορεί να βρεθεί σε αναμφίβολη συνάφεια ή, αν αναφέρεται από αρχαίους λεξικογράφους, με σαφείς ορισμούς. Έτσι, γνωρίζουμε ότι αυτές οι ονομασίες ανήκουν πράγματι στον αντίστοιχο χορό. Δεν αποσαφηνίζουν όμως αρκετά το θέμα, καθώς αναφέρονται σπάνια και εκτός οποιουδήποτε, ή οποιουδήποτε αξιοπίστου, πλαισίου. Ασφαλώς αυτές οι ονομασίες ανήκουν στα λεξικά μας, έστω και αν οι ίδιες από μόνες τους δεν δίνουν αρκετές πληροφορίες. Έχουν όμως συγκεντρωθεί μαρτυρίες με επιμέλεια, όπως έκανε ο Meursius, και οι λεξικογράφοι ακόμη βασίζονται στη δουλειά του. Ο Meursius δεν προσπαθούσε να ερμηνεύσει κάθε τι που συγκέντρωνε και, πράγματι, στις περισσότερες ονομασίες χορών ή κινήσεων δεν δίνεται η πρόπουσα σημασία την οποία απέκτησαν στη διάρκεια των αιώνων. Πολύ μελάνι χύθηκε για την ερμηνεία πολλών ασαφών σημείων, με ελάχιστο όφελος ως τώρα.

Έτσι το κείμενο του Meursius είναι στην πραγματικότητα πολύ ειδικό: δεν αποτελεί γενική περιγραφή ολόκληρου του λεξικού των Ελληνικών χορών. Κάθε αναγνώστης μπορεί να παρατηρήσει ότι από τον Meursius λείπουν πολλά, τα οποία θα μπορούσε, ωστόσο, να θεωρηθεί ότι ανήκουν σε ένα τέτοιο έργο. Για αρχή, όλες οι λέξεις που σημαίνουν «χορό» ή οι συγγενείς τους, δηλαδή λέξεις που δημιουργούνται από τις ρίζες *orch-* ή *chor-* (*orch-* ή *chor-*) και οι πολύ λίγες (ιδιαίτερα λέξεις που περιλαμβάνονται κάτω από την επικεφαλίδα της *μουσικής* – *mousikē*) δεν έχουν περιληφθεί (εκτός του *choreios* – χορείος). Επίσης, ο Meursius αγνόησε όλες σχεδόν τις λέξεις που έχουν σχέση με το χορό και δηλώνουν κάποια χορευτική κίνηση ή χορευτικό μοτίβο. Ούτε η δουλειά του μπορεί να χρησιμεύσει ως λίστα ελέγχου πηγών του χορού, πράγμα το οποίο οφείλεται, ασφαλώς, στη μελέτη μέρους μόνο του λεξικού των χορών. Ειδικότερα, η *Orchestra* του Meursius δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μελέτη του αρχαίου Ελληνικού χορού. Πρόκειται για έναν κατάλογο ονομασιών επιμέρους χορών ή κινήσεων χορών, με μια πλήρη καταγραφή όλων των σημείων στην αρχαία Ελληνική βιβλιογραφία όπου συναντάται αυτό το όνομα. Αυτός ο κατάλογος παρέμεινε έγκυρος για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα. Ακόμη και το 1890, ο Carl Sittl δούλεψε εντελώς στο στιλ του Meursius, όταν το έργο του *Die Gebärden der Griechen und Römer* μας δίνει, παρά τον τίτλο του βιβλίου του, ένα μεγάλο κατάλογο ονομασιών. Λίγο αργότερα, ο Maurice Emmanuel, στην παραμελημένη αλλά σημαντική μελέτη του *De saltationis disciplina apud Graecos* του 1895, επιχείρησε να κάνει μια πλήρη περιληπτική περιγραφή του λεξικού του Ελληνικού χορού και, για πρώτη φορά, προχώρησε πολύ περισσότερο από τον Meursius. Η πρωτοποριακή προσπάθεια του Emmanuel άνοιξε το δρόμο σε ανάλογες προσπάθειες των Germaine Prudhommeau το 1965 και Frederick Naerebout το 1997.

Στη συνέχεια, αναφέρονται όλοι οι χοροί του καταλόγου του Meursius (αντιγραμμένοι και ταξινομημένοι αυστηρά αλφαβητικά) με οποιαδήποτε ερμηνεία νομίζουμε ότι μπορεί, με λογική βεβαιότητα, να τους αποδοθεί. Όπως θα δείτε, πολλοί από τους χορούς που αναφέρονται πιο κάτω περιγράφονται ως άγνωστου χαρακτήρα. Μερικές λέξεις δεν υπάρχουν πια στα λεξικά μας, επειδή τα κείμενα από τα οποία δούλεψε ο Meursius έχουν από τότε τροποποιηθεί. Σε κατοπινές πηγές, όπως οι Πολυδεύκης, Αθήναιος, Ησύχιος, σχόλια ή Ευστάθιος, αρκετοί από αυτούς τους χορούς ή τις *φιγούρες* ονομάζονται *maniōdēs* (μανιώδης), *paroinios* (παρά τω οίνω), *geloios* (γελοίος), *saturikos* (σατυρικός), *tragikos* (τραγικός), *kōmikos* (κωμικός), *polemikos* (πολεμικός), *paigniōdēs* (παγνιώδης), *semnos* (σεμνός), *dionusiakos* (διονυσιακός), *spoudaios* (σπουδαίος), *phaulos* (φαύλος) και ούτω καθεξής. Αυτοί οι χαρακτηρισμοί δεν είναι πάντοτε συνεπείς και σπάνια συνδέονται με μια συγκεκριμένη φάση εξέλιξης στη μακραίωνη ιστορία ενός χορού ή μιας χορευτικής κίνησης (*schēma*). Αποφορτίσαμε λοιπόν να τις αγνοήσουμε σχεδόν εντελώς. Ούτε υπάρχουν εδώ αναφορές σε μεγάλο αριθμό λεπτομερών μελετών που ασχολούνται με έναν ή περισσότερους από τους χορούς ή τις χορευτικές φιγούρες που αναφέρονται παρακάτω: γι' αυτόν το σκοπό, θα πρέπει

να χρησιμοποιήσετε την εκτεταμένη βιβλιογραφία από το έργο του F. G. Naerebout, (Αμστερνταμ 1997) 114–145, το οποίο ενημερώνεται τακτικά σε έναν ιστότοπο του Διαδικτύου (βάλτε στη μηχανή σας αναζήτησης τις λέξεις κλειδιά “Naerebout” και “Attractive performances” ή “ancient Greek dance”). Ωστόσο μπορείτε να βρείτε και σε αυτό το βιβλίο μια βιβλιογραφία με τις πιο σημαντικές μελέτες που δημοσιεύθηκαν από τότε που ο Meursius έγραψε την *Orchestra* του.

=====

=====

Adōnis (Αδωνις): παντομimικό θέμα

Aias (Ajax – Αίας): παντομimικό θέμα

alētēr (αλητήρ): αναφέρεται ότι προέρχεται από τα *αλάομαι*, *αλητήρ*, *αλήται* και *αλήτις*: περιπλανιέμαι, περιπλανώμενος· εμείς προτείνουμε τα *αλέω*, *αληθέω*: αλέθω, άρα πρόκειται για χορό με περιστροφική κίνηση

alōpēx (αλώπηξ): «Αλεπού» άγνωστου χαρακτήρα· συνήθως αναφέρεται σε σχέση με τη *bassara*: τη Θρακική λέξη για την αλεπού και τις μαινάδες, ίσως όμως θα μπορούσε κάποιος να σκεφτεί και τις *αλώπεκες*: τους νεαρούς Σπαρτιάτες στην *αγέλη* τους, την ομάδα της ηλικίας τους

alphitōn ekchusis (αλφίτων εκχύσεις): «Χύσιμο του κριθαριού», άγνωστου χαρακτήρα. Η *έκχυσις* (χύσιμο) προέρχεται από τις *εκχύσεις*.

anapalē (αναπάλη): προέρχεται από το (ανα)πάλλω: πηδώ, αναπηδώ, κινούμαι ρυθμικά, σχετ. *αναπάλλω κώλα*: κινώ ρυθμικά τα μέλη του σώματος

angelikē = *hē angelikē orchēsis*, *angel(t)ikon* (αγγελική ή αγγελική όρχησις, αγγελ[τ]ικόν): μεταφράζεται συνήθως ως ο «χορός του αγγελιαφόρου», αλλά είναι πιθανό να μην έχει τόση σχέση με τον άγγελο (= αγγελιαφόρο), αλλά με την Άρτεμη Άγγελο

anthema (άνθεμα): μεταφράζεται συνήθως ως [χορός των] Λουλουδιών (*άνθεμον* = *άνθος*, *λουλούδι*), αλλά έχει προταθεί και η προέλευση του *άνθεμα* από το *ανάθεμα*: αφιέρωση, κάθε τι που αφιερώνεται

Aphrodite (Αφροδίτη): παντομimικό θέμα

apokinōs (απόκινος): ονομασία προερχόμενη από το *κινέω*, κινούμαι, θέτω σε κίνηση· η τελευταία είναι ουσιαστικό παράγωγο του *κινέω*

apokrisis (απόκρισις): άγνωστου χαρακτήρα

Apollon (Απόλλων): παντομimικό θέμα

aposeisis (απόσεισις): η ονομασία μπορεί να έχει σχέση με το *αποσείομαι*: κινούμαι βίαια και ακανόνιστα, όπως η κίνηση των μελισσών, σχετ. *σειώ*: κουνώ· σχετ. το όνομα του πουλιού *σεισοπιγίς* (σουσουράδα)

apōskelīnai (αποσκέλησις): άγνωστου χαρακτήρα, ίσως σχετ. το ρήμα *υποσκελιζώ*: υπερπηδώ· *αποσκελίσαι* ή *αποσκέλησαι* (παράγ. *αποσκέλησις*).

bakchike (βακχική): Βακχικός είναι ένας γενικός προσδιορισμός κάθε Διονυσιακού χορού. Πολλά είδη Διονυσιακών χορών είναι καλά τεκμηριωμένα σε γραπτές και παραστατικές πηγές.

baktrismos (βακτρισμός): αναφέρεται και ως *μακτρισμός* (δείτε *makter*, *maktrismos*)

barullika (βαρυλλικά): άγνωστου χαρακτήρα· σχετ. *βυλλίχαι*. Έχει γίνει η υπόθεση ότι σχετίζεται με τη *βρυδαλίχα* = *γυναικείο προσωπίο*, αλλά τα σχόλια εδώ είναι σε μεγάλο βαθμό αλλοιωμένα.

Bathulleios (Βαθύλλειος): ο χορός του Βάθυλλου (μια περίφημη παντομίμα)

baukismos (βαυκισμός): άγνωστου χαρακτήρα· σύμφωνα με τον Ησύχιο, είναι Ιωνικός χορός που ενδέχεται να προέρχεται από το *βαυκός*: επιτηδευμένος, θηλυπρεπής

Berekunthiake (Βερεκυνθιακή): χορός των Βερεκύνθων ή του Βερέκυνθου

bibasis (βίβασις): αναφέρεται στα σχόλια ως *ποτί πυγάν άλλομαι* = *ραθαπυγίζω*· σχετ. *εκατερεύω*: χορεύοντας κτυπώ τα οπίσθια με τις φτέρνες, τη μία μετά την άλλη, παράγωγο του είναι η *εκατερίς*: το όνομα ενός χορού

boukoliasmos (βουκολιασμός): «Βουκολικός», τραγούδι, μελωδία *αυλού* και χορός. Η έννοια του *βουκόλου*, όπως αναφέρεται εδώ, είναι «προσκυνητής του Διονύσου με μορφή ταύρου» (Σάτυροι, Σύληνοι) και δεν έχει αναγκαστικά σχέση με το χορό.

brikismata (βρικήματα): άγνωστου χαρακτήρα· σύμφωνα με τον Ησύχιο, είναι Φρυγικός χορός **brual(I)iktai** (βρυαλικάι): εκτελεστές πολεμικού χορού, κατά τον Ησύχιο, *βρυαλίζειν* = *διαρρήσειν*, *ρήσειν*: κτυπώ τα πόδια στο έδαφος

brudalicha (βρυδαλίχα): δείτε *barullika*

bullichai (βυλλίχαι): κάποιο είδος Λακωνικού χορού, σύμφωνα με τον Ησύχιο

Charites (Χάριτες): παντομimικό θέμα

cheir simē (χειρ σιμή), **cheir kataprēnēs** (χειρ καταπρηνής): πιθανώς ανασηκωμένο χέρι και κατεβασμένο χέρι ή χέρι κλειστό και χέρι ανοιχτό. Αν και αυτές οι θέσεις των χεριών μπορεί να

αποτελούν τυπικό μέρος κάποιου χορού, αυτό δεν τις κάνει να ανήκουν οι ίδιες στο λεξικό του χορού.

cheirokealathiskos (χειροκαλαθίσκος): είδος χορού ή φιγούρας χορού, δείτε *χειρ* και *καλαθίσκος*
cheironomia (χειρονομία): παντομμιακή κίνηση των χειρών. Χρησιμοποιείται επίσης γενικά στον παντομμιακό χορό: *χειρονόμος* = *ορχηστής* (χορευτής).

choreios (χορείος): συνοδεία ή μέρος χορού ή χορωδίας

chreōn apokopē (χρεών αποκοπή): «Διαγραφή χρεών», άγνωστο είδος χορού· οι λέξεις μπορεί να προέρχονται από παραφθορά του *κρεών αποκλοπή*, επειδή ο Πολυδεύκης αναφέρει ότι πρόκειται για μίμηση κλοπής κρεάτων, αλλά αυτό δε φαίνεται να βοηθάει πολύ στην περιγραφή του χορού

daktulos (δάκτυλος): είδος άγνωστου χορού· ο Πολυδεύκης αναφέρει *δάκτυλος ο ρυθμός*, στον Νόννο Πανοπολίτη βρίσκουμε *δάκτυλον άκρον έχεις ποδός*, αλλά μπορεί κάποιος να σκεφτεί και τους Ιδιαίους Δακτύλους (ή Κουρήτες)

Danaē (Δανάη): παντομμιακό θέμα

Daphnē (Δάφνη): παντομμιακό θέμα

deinos (δεινός): παράγωγο του *δινέω*, *δινέω*: περιστρέφομαι, περιδινούμαι, άλλα παράγωγα είναι *δίνη*, *δίνος*, *περιδινέω*, *αναδινέω*: όλα σημαίνουν περιστροφή, και κυκλική περιστροφή

diapodismos (διαποδισμός): και *διποδισμός*, *ποδισμός*, *διποδία* και *(δι)ποδι(ά)ζω*: εκτέλεση του χορού *διποδία*. Έχει σχέση με το *πηδάω* (προς διάφορες διευθύνσεις).

diarrhiknousthai (διαρρικνούσθαι): πλησιάζω και περιστρέφω το σώμα, παράγ. του *ρικνόομαι* (χορεύω με τσακίσματα)

Dionusiakē (Διονυσιακή): ενθουσιώδης, οργιαστικός

Dios gonai (Διός γοναί): παντομμιακό θέμα

diple (διπλή): 'Double', άγνωστου χαρακτήρα

dipodia (διποδία), **dipodismos** (διποδισμός): δείτε *diapodismos*

dipolia (διπόλια): παραφορά του *dipodia*

drītē (δριτή): επίσης *δροίτη* και *δρύτη*: «ο λουτήρας» ή «το λίκνο», χορός άγνωστου χαρακτήρα

eklaktisma (εκλάκτισμα), **eklaktismos** (εκλακτισμός): παράγωγο του *εκλακτίζω*: κλωτσάω προς τα έξω, σχετ. *λακτίζω*: κλωτσάω, *αναλακτίζω*: τινάζω τα πόδια προς τα επάνω

emmeleia (εμμέλεια): η όρχηση του χορού στην αρχαία τραγωδία· σχετ. *εμμελής*: σύμφωνος με το ρυθμό, αρμονικός. Αυτός και άλλοι χοροί του θεάτρου είναι καλά τεκμηριωμένοι σε κείμενα και παραστάσεις, αλλά, παρ' όλα αυτά είναι δύσκολο να συμπεράνουμε κάποια σαφή εικόνα αυτών των χορών.

epankōnismos (επαγκωνισμός): σχετίζεται με το *παραγκωνίζω*: βάζω το όπλο παρά πόδα και με το *επαγκωνίδιον*: προσκέφαλο· το ρήμα *αγκωνίζω*: κλίνω προς τα πίσω, φαίνεται επίσης λογικό υποψήφιο

epibēma (επίβημα): σχετίζεται με τα *βαίνω*, *βιβάω* κ.λπ.: βαδίζω

Epizephurius (Επιζεφύριος): χορός των Λοκρών της Ιταλίας

epikēdios (επικρήδιος): χορός άγνωστου χαρακτήρα· σύμφωνα με τον Αθήναιο πρόκειται για Κρητικό χορό

epilēnios = *epilēnios orchēsis* (επιλήνιος ή επιλήνιος όρχησις): χορός του τρύγου

epiphallos (επίφαλλος): χορός συνοδευόμενος από αυλό, άγνωστου χαρακτήρα

Europē (Ευρώπη): παντομμιακό θέμα

Ganymedes (Γανυμήδης): παντομμιακό θέμα

geranos (γέρανος) «Το πέταγμα του γερανού», ονομασία χορού που εκτελούνταν στη Δήλο (και επίσης Δηλιακή λατρευτική προσφορά άγνωστης φύσης). Ο Πλούταρχος τον περιγράφει ως χορό του λαβυρίνθου, τον οποίο θέσπισε ο Θησέας κατά την επιστροφή του από την Κρήτη· είναι επίσης πολύ πιθανόν να ήταν ένας χορός απομίμησης του πετάγματος των γερανών πριν συνδυαστεί με το Θησέα και το λαβύρινθο.

gingras (γίγγρας): μικρός αυλός Φοινικικής καταγωγής, μελωδία *αυλού* και χορός με αυτήν τη μελωδία· θεωρείται συνήθως ότι είχε σχέση με τον Γίγγρη (Φοινικική ονομασία του Αδωνι)

Glaukos (Γλαύκος) παντομμιακό θέμα

glaux (γλαυξ) «κουκουβάγια», χορός άγνωστου χαρακτήρα· δείτε και *skōrs*
grullismos (γρυλισμός): σχετ. *γρύλλος* και *γρυλ(λ)ίζω*: χορός άγνωστου χαρακτήρα. Σύμφωνα με τον Φρόνιχο, αυτός ήταν Αιγυπτιακός χορός, που σημαίνει ότι μπορεί να μην ήταν παρά Ελληνιστικός.

gymnopaidikē = *gymnopaidikē orchēsis* (γυμνοπαιδική ή γυμνοπαιδική όρχησις): χορευόταν στις Γυμνοπαιδιές της Σπάρτης και, συνήθως, θεωρείται ως χορός που εκτελούνταν από γυμνά α-γόρια, αλλά το όνομά του είναι πιθανότερο να προέρχεται από *παίζω* παρά από το *παις*: *παίζω*: παίζω, αθλούμαι, χορεύω, σχετ. *εμπαίζω*, *παίγμα*, *παίγνιον*, *συμπαίζω*.

gypōn (γύπων): σύμφωνα με τον Πολυδεύκη, οι *γύπωνες* ήταν Σπαρτιάτες χορευτές που χόρευαν σε ξυλοπόδαρα· σχετ. *υπογύπωνες*

hēdiōn (ηδίων): αλλοιωμένο απόσπασμα

hēdukōmos (ηδύκωμος): μελωδία *αυλού* και χορός άγνωστου χαρακτήρα

hekateris (εκατερής) δείτε *bibasis*

Hektōr (Εκτώρ): παντομimικό θέμα

Hēraklēs mainomenos (Ηρακλής μαινόμενος): παντομimικό θέμα

Hermēs (Ερμής): παντομimικό θέμα

hizōs (ιζώς) αλλοιωμένο απόσπασμα

Hōrai (Ωραι): παντομimικό θέμα

hormos (όρμος): κυκλικός χορός

hualkadai (Υαλκάδαι): σύμφωνα με τον Ησύχιο, πρόκειται για χορωδίες παιδιών στη Σπάρτη

hugra (υγρά): αλλοιωμένο απόσπασμα

hurogypōnes (υπογύπωνες): σύμφωνα με τον Πολυδεύκη, αυτοί ήταν Σπαρτιάτες χορευτές, οι οποίοι μιμούνταν γέρους με μαστούνια· σχετ. *γύπωνες*

hurorchēmatikē (υπορχηματική): παράγωγο του *υπορχέομαι*: χορεύω με ή χωρίς μουσική· σχετ. *ορχέομαι υπό*, *υόρχημα*, *υόρχησις*, *υπορχηστής*.

iambikē = *hē iambikē orchēsis* (ιαμβική ή ιαμβική όρχησις): ιαμβικός χορός άγνωστου χαρακτήρα
igdis, *igdē* (ίγδης): χορός με περιστροφή των γλουτών, όπως το γουδοχέρι στο γουδί, σχετ. *ίγδισμα*, *λύγισμα* = *ίγδισμα*

Iōnikē (Ιωνική): Ιωνικός

Italikē (Ιταλική): Ιταλικός

ithumbos (ιθυμβός): Βακχικός χορός και τραγούδι

kal(l)abis (καλ[λ]αβίς): χορός άγνωστου χαρακτήρα, με πιθανή σχέση με την Άρτεμη Καλαβιδία

kalabrismos (καλαβρισμός): δείτε *kolabrismos*

kalathiskos (καλαθίσκος): «Χορός του καλαθιού» άγνωστου χαρακτήρα. *Κάλαθος* είναι επίσης το όνομα μιας γιορτής προς τιμή της Άρτεμης. Αυτός ο χορός μπορεί να απεικονίζεται σε αρκετές παραστάσεις.

kallibas (καλλιβάς): παραφθορά του *kallabis*

kallinikon = *to kallinikon melos* (καλλίνικος ή το καλλίνικον μέλος): 'Triumphal melody', μελωδία *αυλού* και χορός άγνωστου χαρακτήρα. Καλλίνικος είναι ένα από τα επίθετα του Ηρακλή.

Kanakē (Κανάκη): παντομimικό θέμα

Karaneus (Καπανεύς): παντομimικό θέμα

kapria, *karraia*, *karrea* (καπρία, καρπαία, καρπέα): λέγεται ότι ήταν πολεμικός χορός· το όνομα έχει συσχετισθεί με τον *κάπρο* (αγριογούρουνο), αρχικά (επίσης) συνώνυμο του *τράγος*, θα μπορούσε όμως να είναι ανορθογραφία ή εναλλακτική ορθογραφία των *καρπαία* ή *καρπέα*, που λέγεται ότι είναι χοροί της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας αντίστοιχα. Προτάθηκαν επίσης συσχετίσεις με τον *καρπό*: φρούτο ή τον *καρπό* του χεριού.

Karuatīs (Καρυάτις): σχετ. *καρυατίζω* και *Καρυάτιδες*. Ένας χορός που προήλθε από το χωριό Καρυές και χορευόταν προς τιμή της Καρυάτιδας Άρτεμης. Η σχέση μεταξύ των χορευτών από τις Καρυές και των αρχιτεκτονικών μελών Καρυάτιδων είναι ασαφής.

kateris (κατερής): δείτε *hekateris*

keleustēs = *hē tou keleustou* (κελευστής ή του κελευστού): «Ο χορός του κελευστή» (*κελευστής* ήταν εκείνος που έδινε το ρυθμό στους κωπηλάτες), χορός άγνωστου χαρακτήρα

kernophoros: *kernophoron orchēma*, *kernophorē orchēsis* (κερνοφόρος, κερνοφόρον όρχημα, κερνοφόρος όρχησις): ένας χορός του οποίου ξεχωριστό χαρακτηριστικό ήταν το *κερνοφέρειν*, το κράτημα του *κέρνου* (μικρού πυραύνου)

kidaris (κίδαρις): χορός άγνωστου χαρακτήρα· σύμφωνα με τον Αθήναιο είναι ένας Αρκαδικός χορός. Μπορεί να έχει σχέση με το ότι στο Φενεό της βόρειας Αρκαδίας υπήρχε η Άρτεμις Κιδαρία.

klōpeia ή *klōpeia* (κλωπεία): χορός άγνωστου χαρακτήρα· δείτε επίσης *chreōn apokorē*

knismos, *knēsmos* (κνισμός): «Φαγούρα», «Γαργάλημα», μελωδία *αυλού* και χορός άγνωστου χαρακτήρα

knōssia (κνωσσία): αλλοιωμένο απόσπασμα

kolabrismos, *kalabrismos* (κολαβρισμός ή καλαβρισμός): σύμφωνα με τον Πολυδεύκη, ήταν ένα είδος πολεμικού χορού της Θράκης και της Καρίας. Ο Αθήναιος αναφέρει τη μελωδία *κόλαβρος*. Πολλοί θεωρούν ότι η μελωδία και ο χορός προέρχονται από τον *κόλαβρο*: χοίρο. Ο Ησύχιος αποδίδει τα *κολαβρίζω* και *κολαβρεύομαι* ως «πηδώ»

kōla (κόλα): αλλοιωμένο απόσπασμα

kolea, *kolía*, *kola* (κόλεα, κόλια, κόλα): χορός άγνωστου χαρακτήρα. Ο Ησύχιος συνδέει τα *κόλα* με τον *ξιφισμό* (*xiphismos*) και αποδίδει το *κολίασαι* ως *ορχήσασθαι*

kōmastikē = *hē kōmastikē orchēsis* (κωμαστική ή κωμαστική όρχησις): είδος χορού συνδεδεμένου με τον *κόμο* (τραγούδια και χοροί κατά την κωμαστική πομπή). Αλλά διαφορετικοί *κόμοι* είχαν αναμφίβολα ιδιαίτερους χορούς.

komētikē, *kōmētikē* (κομητική, κωμητική): αλλοιωμένο απόσπασμα

kōmos (κόμος): γλέντι, ομάδα γλεντζέδων. *Κόμοι* πολλών διαφορετικών ειδών είναι καλά τεκμηριωμένοι σε γραπτές και παραστατικές πηγές

konisalos (κονίσαλος) χορός άγνωστου χαρακτήρα· έχει συνδυαστεί με μια φιγούρα που μοιάζει με τον Πρίαπο και που ονομάζεται επίσης Κονίσαλος

kordax (κόρδαξ): αρχικά ήταν ο χορός της Αρχαίας Κωμωδίας. Ο Πανσανίας αναφέρει την Άρτεμη Κόρδακα. Σχετ. *κορδακίζω*, *κορδακισμός*, *κορδάκισμα*.

korubantia (κορυβαντία): ο χορός των Κορυβάντων

krētikē (κρητική): Κρητικός. Πολλοί χοροί ονομάζονται Κρητικοί και κάποιος μπορεί να χορεύει *κρητικό* χορό, δηλαδή «με κρητικό τρόπο».

krinon (κρίνον): χορός άγνωστου χαρακτήρα

Kronou teknophagia (Κρόνου τεκνοφαγία): παντομimικό θέμα

krousihurōn (κρουσίθυρον): «Κτύπημα της πόρτας», μελωδία αυλού και χορός άγνωστου χαρακτήρα. Δείτε *thurokorikon* (θυροκορικό).

Kubelē (Κυβέλη): παντομimικό θέμα

kubistēsis (κυβίστησις): ακροβατική, άλλες σχετικές εκφράσεις γενικά για τα ακροβατικά είναι *ακρίζω*, *ακροβάζω*, *ακροβατέω*, *ακροβηματίζω*, *ακροβάτης* κ.λπ. Για τους ακροβάτες και τους ακροβατικούς χορούς υπάρχουν τόσο περιγραφές όσο και παραστάσεις.

Kuklōps (Κύκλωψ): παντομimικό θέμα

Lēda (Λήδα): παντομimικό θέμα

leōn (λέων): «Λιοντάρι», χορός άγνωστου χαρακτήρα

lamproteron, *lambroteron* (λαμπροτέρα): χορός άγνωστου χαρακτήρα

magōidē (μαγωδή): είδος παντομimίας

maktēr, *maktērismos* (μακτήρ, μακτρισμός): σχετ. *μακτηρία*: πιθανόν ένας ακόμη στριφογυριστός χορός, σχετ. *μασσώ*: ζυμώνω, μαλάζω

Mantini(a)kē (Μαντινιακή): χορός της Μαντινείας

medipodismos (μεδιποδισμός): δείτε *diapodismos*

Mēnes (Μήνες): παντομimικό θέμα

mimētikē (μιμητική): απομίμηση, (παντο)μιμική

Molossikē = *hē molossikē orchēsis* (Μολοσσική ή μολοσσική όρχησις): εκτός αν η ονομασία είναι: *μολοσσική εμμέλεια*. Σε κάθε περίπτωση, δε γνωρίζουμε με τι έμοιαζε ο Μολοσσικός χορός.

mongas, *mingas* (μόγγας ή μίγγας): χορός άγνωστου χαρακτήρα

morphasmos (μορφασμός): έχει σχέση με το *μορφάζω*, *κάνω χειρονομίες*
mothōn (μόθων): μελωδία *αυλού* και χορός άγνωστου χαρακτήρα

nibatismos (νιβατισμός): χορός άγνωστου χαρακτήρα. Σύμφωνα με τον Αθήναιο, πρόκειται για Φρυγικό χορό. Έχει συσχετισθεί με το *νιβατίζω*: μιμούμαι τις κατσίκες.

Niobē (Νιόβη): παντομμικό θέμα

Nymphai (Νύμφαι): παντομμικό θέμα

Nuosia (Νυοσία): παντομμικό θέμα

Oidipous (Οιδίπους): παντομμικό θέμα

oklasma (όκλασμα): χορός με στάσεις οκλαδόν και περίπτωση των χειρών πάνω από το κεφάλι, σχετ. *οκλάζω*. Αυτός ο χορός είναι πολύ πιθανόν να αποτελούσε το θέμα μεγάλης σειράς απεικονίσεων.

orsūtēs (ορσίτης): χορός άγνωστου χαρακτήρα. Σύμφωνα με τον Αθήναιο, είναι Κρητικός πολεμικός χορός. Είναι πιθανόν να συνδέεται με το *όρνημι*: θέτω σε κίνηση.

Pan (Παν): παντομμικό θέμα

panoskōlon (πανόσκωλον): αλλοιωμένο απόσπασμα

parabēnai tettara (παραβήναι τέτταρα): δείτε *epibēma* και *tetrakōmos*

Paris (Πάρις): παντομμικό θέμα

Persikē (Περσική) «Ο Περσικός Χορός»: «Περσικός» είναι ένα από τα επίθετα της Άρτεμης
phallikon = το *phallikon melos* (φαλλικόν ή το φαλλικόν μέλος): τραγούδι και χορός άγνωστου χαρακτήρα

Phrugios (Φρύγιος): προέρχεται από τη Φρυγία

pinakis, pinakides (πινακίς, πινακίδες): χορός άγνωστου χαρακτήρα

podikra (ποδίκρα): χορός άγνωστου χαρακτήρα. Σύμφωνα με τον Ησύχιο, πρόκειται για ένα χορό της Σπάρτης

podismos (ποδισμός): δείτε *diapodismos*

poiphugma (ποιφύγμα): «Φουθούνισμα», χορός άγνωστου χαρακτήρα

polemikē, polemikon (πολεμική, πολεμικόν): μελωδία *αυλού* και χορός άγνωστου χαρακτήρα

prulis (πρύλις): Κυπριακός πολεμικός χορός

Puladeios (Πυλάδειος): ο χορός του Πυλάδη (φημισμένος μίμος χορευτής)

pyrrichē (πυρρίχη): πολεμικός χορός. Σχετ. *πυρρίχιος, πυρριχισμός, πυρριχιστής, πυρριχιστικός, πυρριχίζω*. Η πυρρίχη και ίσως και άλλοι πολεμικοί χοροί είναι πολύ καλά τεκμηριωμένοι σε γραπτές και παραστατικές πηγές

rhaktērion (ρακτήριον): χορός άγνωστου χαρακτήρα. Σχετ. *ρακτήρια* = *τύμπανα* (ΗΣύχιος)

rhiknousthai (ρικνούσθαι): σχετ. *διαρικνόομαι*: ανασηκώνω και περιστρέφω το σώμα

Salmoxis (Σάλμοξις): παντομμικό θέμα

Saturos (Σάτυρος): παντομμικό θέμα

Seilēnos (Σειληνός): παντομμικό θέμα

Semelē (Σεμέλη): παντομμικό θέμα

schistas helkein (σχιστάς ἔλκειν): σχετ. *σχίσμα*: λέγεται ότι ήταν μια *φιγούρα* (*σχήμα*) των ποδιών κατά το χορό, και *δίπτυχα* (*σχήματα*) *ορχείσθαι*. Μπορεί να μοιάζει με το χορό *thermaustris* (θερμαυστρίς).

sikin(n)is (σίκιν[ν]ις): αρχικά ήταν χορός του σατυρικού δράματος. Σχετ. *σικινιστής*.

sikinnoturbē (σινιννοτύρβη): μελωδία *αυλού*, σχετ. *σίκιννις*.

simē cheir (σιμή χειρ): δείτε *cheir simē*

sichtharis (σιχθαρίς): αλλοιωμένο απόσπασμα

skifismos (σκιφισμός): δείτε *xiphismos*

skōpeuma, skōria(s), skoros (σκόπευμα, σκωπία, σκοπός): σχετ. *αποσκοπεύω*. Μια φιγούρα που ερμηνεύθηκε ως *σκοπεύω, σκέπτομαι*: κοιτάζω γύρω σκιάζοντας τα μάτια με το χέρι – *υπόσκοπος χειρ*. Αυτή η συγκεκριμένη στυλιζαρισμένη χειρονομία παρουσιάζεται πιθανώς σε αρκετές απεικονίσεις.

skōps (σκωψ): «κουκουβάγια», χορός άγνωστου χαρακτήρα· δείτε και *glaux*
sobas (σοβάς): μπορεί να έχει σχέση με το *κυκλοσοβέω πόδα*: περιστρέφω το πόδι
stoicheia (στοιχεία): σχετ. *αντιστοιχέω*: στέκομαι απέναντι σε σειρές ή σε ζευγάρια, στέκομαι αντίκρυ σε ένα συνοδό, και *ομόστοιχος*: στην ίδια γραμμή ή στην ίδια κατηγορία
strobilos (στρόβιλος): περιδίνηση, σχετ. *στροβέω*: περιστρέφομαι
Subaritiḱē (Συβαριτική): χορός από τη Σύβαρι

telesias (τελεσιάς): λέγεται ότι ήταν πολεμικός χορός. Σύμφωνα με τον Πολυδεύκη, αυτός ο χορός είναι Κρητικής προέλευσης. Ο Αθήναιος τον αποκαλεί Μακεδονικό.

tetrakḱmos, tessares kḱmoi (τετράκωμος, τέσσαρες κόμοι): τραγούδι και χορός προς τιμή του Ηρακλή

therma(u)stris (θερμα[υ]στρίς): είδος πηδηχτού χορού στον οποίο οι χορευτές πηδούσαν και σταύρωναν τα πόδια στον αέρα, σχετ. *θερμαιυστρίζω* και *περίπλεκτος*: περιπλέκω, διασταυρώνω, όπως λέγεται, τα πόδια

thurokopikon = *to thurokopikon melos* (θυροκοπικόν, το θυροκοπικόν μέλος): «Κτύπημα της πόρτας», μελωδία αυλού και χορός άγνωστου χαρακτήρα. Δείτε *kroustithron*.

Thrakios (Θράκιος): Θρακικός χορός

Titanes (Τιτάνες): παντομimικό θέμα

Titius: Λατινική παρείσφρηση

Troizēniake (Τροιζηνιακή): χορός της Τροιζήνας

turbasia, turbē (τυρβασία, τύρβη): λέγεται ότι ήταν διθυραμβικός χορός. Ο Πausanίας αναφέρει την *τύρβη* ως Βακχική γιορτή και χορό. Ο Τύρβας είναι όνομα ενός σατύρου. Ο Τυρβήνος, όμως, σύμφωνα με τον Ησύχιο, είναι ένα από τα επίθετα του Απόλλωνα. Σχετ. *σικιννοτύρβη*.

xiphismos, xiphisma (ξίφισμός, ξίφισμα): «Χορός των σπαθιών», περιγράφεται ως χορός ή ως φιγούρα (του χορού εμμέλεια [*emmeleia*]). Σχετ. *ξιφίζω*: κάνω τον ξίφισμό, αποξιφίζω.

xulou paralēpsis (ξύλου παράληψις): συνήθως μεταφράζεται περίπου ως «πιάνω το ρόπαλο» και ερμηνεύεται ως χορός με χτυπήματα. Εγώ προτείνω μια *φιγούρα* «μεταβίβασης της σκυτάλης», όπως στη σκυταλοδρομία.

=====

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Εκατό από τις πιο σημαντικές εκδόσεις στον τομέα του αρχαίου Ελληνικού χορού, από τη δημοσίευση του Joannes Meursius το 1618 μέχρι την έκδοση για τον Joannes Meursius του 2003, ταξινομημένες χρονολογικά:

1. Meursius, J., *Orchestra, sive de saltationibus veterum*, Leiden 1618
2. Mackej, I. I., *Orchestra sive de saltationibus veterum dissertatio*, Uppsala 1685
3. Weaver, J., *An essay towards an history of dancing*, Λονδίνο 1712 (ανατύπωση: Λονδίνο 1985, ed. by R. Ralph)
4. Burette, P.-J., “Premier et second mémoire pour servir à l’histoire de la danse des anciens”, *Mémoires de l’Académie des Inscriptions et des Belles-Lettres* 1 (1717) 121–176
5. Batteux, C., *Précis de la danse ancienne et moderne*, Παρίσι 1750
6. Cahusac, L. de, *La danse ancienne et moderne, ou traité historique de la danse*, Χάγη 1754
7. Compan, C., *Dictionnaire de la danse*, Παρίσι 1787
8. Krause, J. H., *Die Gymnastik und Agonistik der Hellenen*, Λεψία 1841
9. Grasberger, L., *Erziehung und Unterricht im klassischen Altertum*, Würzburg 1864–1880 (ανατύπωση: Aalen 1971)
10. Heydemann, H., *Verhüllte Tänzerin. Bronze im Museum zu Turin*, Halle 1879
11. Brinck, A., *Inscriptiones graecae ad choregiam pertinentes*, Halle 1886
12. Sittl, C., *Die Gebärdens der Griechen und Römer*, Λεψία 1890 (ανατύπωση: Hildesheim 1970)
13. Desrat, G., *Dictionnaire de la danse, historique, théorique, pratique et bibliographique*, Παρίσι 1895 (ανατύπωση: Hildesheim 1977)
14. Emmanuel, M., *De saltationis disciplina apud Graecos*, Παρίσι 1895
15. Emmanuel, M., *Essai sur l’orchestique grecque*, Παρίσι 1895 (ανατύπωση: Άμστερνταμ 1971· άλλη έκδοση: *La danse grecque antique d’après les monuments figurés*, Παρίσι 1896· Μετάφραση στα Αγγλικά: Νέα Υόρκη/Λονδίνο 1916)
16. Svetlov, V., “Istoricheskii ocherk’ drevnei khoregrafii”, in: *Ezhegodnik’ Imperatorskikh’ Teatrov’ Sezon’* (St. Petersburg 1899–1900, 2ο συμπλήρωμα) 29–120
17. Séchan, L., “Saltatio”, in: *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, vol. 4 (Παρίσι 1909) 1025–1054
18. Schnabel, H., *Kordax. Archäologische Studien zur Geschichte eines antiken Tanzes und zum Ursprung der griechischen Komödie*, Μόναχο 1910
19. Khudekov, S. N., *Istoriya tancev*, vol. 1, St.Petersburg 1913
20. Latte, K., *De saltationibus graecorum capita V*, Giessen 1913 (ανατύπωση με λίστα τυπογραφικών λαθών και με προσθήκες, Βερολίνο 1967)
21. Poerner, J., *De curetibus et corybantibus*, Halle 1913
22. Festa, N., “Sikinnis. Storia di un’ antica danza”, *Memorie della Reale Accademia di Napoli* (1918) 35–75
23. Brinkmann, A., “Altgriechische Mädchenreigen”, *Bonner Jahrbücher* 130 (1925) 118–146
24. Weege, F., *Der Tanz in der Antike*, Halle 1926 (ανατύπωση: Tübingen 1976)
25. Greifenhagen, A., *Eine attische schwarzfigurige Vasengattung und die Darstellung des Komos im 6. Jahrhundert*, Königsberg 1929
26. Robert, L., “Pantomimen im griechischen Orient”, *Hermes* 65 (1930) 106–122 (ανατύπωση στο: *Opera minora selecta* vol. 1, Άμστερνταμ 1969)
27. Séchan, L., *La danse grecque antique*, Παρίσι 1930
28. Ferri, S., “Choros kuklikos, Nuovi documenti archeologici e vecchia tradizione letteraria”, *Rivista del Reale Istituto d’Archeologia e Storia dell’Arte* 3 (1931) 299–330
29. Warnecke, B., “Tanzkunst”, in: *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, 2nd s. vol. 4 (Στουτγάρδη 1932) 2233–2247 (δείτε και άλλα άρθρα στο ίδιο λεξικό)
30. Cook, A. B., “Floating Islands”, in: idem, *Zeus. A study in ancient religion*, vol. 3 (Cambridge 1940) 975–1015
31. Dodds, E. R., *Maenadism in the Bacchae*, *Harvard Theological Review* 33 (1940) 155–176 (μερική ανατύπωση στο Dodds, *The Greeks and the irrational*, Berkeley 1951)

32. Buschor, E., *Satyrtänze und frühes Drama*, Μόναχο 1943
33. Johansen, K. F., *Thésée et la danse à Délos. Etude herméneutique*, Κοπεγχάγη 1945
34. Herter, H., *Vom Dionysischen Tanz zum komischen Spiel. Die Anfänge der attischen Komödie*, Iserlohn 1947
35. Georgiades, T., *Der griechische Rhythmus. Musik, Reigen, Vers und Sprache*, Αμβούργο 1949 (Μετάφραση στα Αγγλικά: Νέα Υόρκη 1956)
36. Wegner, M., *Das Musikleben der Griechen*, Βερολίνο 1949
37. Thompson, D. B., "A bronze dancer from Alexandria", *American Journal of Archaeology* 54 (1950) 371–385
38. Roos, E., *Die tragische Orchestik im Zerrbild der altattischen Komödie*, Lund 1951 (αναθεωρημένη έκδοση, Στοκχόλμη 1951)
39. Koller, H., *Die Mimesis in der Antike. Nachahmung, Darstellung, Ausdruck*, Bern 1954
40. Roos, E., "Grecia I,5: la danza", in: *Enciclopedia della spettacolo* vol. 5 (Ρώμη 1958) 1678–1682 (δείτε και άλλα άρθρα στο ίδιο λεξικό)
41. Schreckenberg, H., *Drama. Vom Werden der griechischen Tragödie aus dem Tanz: eine philologische Untersuchung*, Würzburg 1960
42. Borrelli, L. V., "Danza", στο: *Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale* 3 (Ρώμη 1960) 5–8 (δείτε και άλλα άρθρα στο ίδιο λεξικό)
43. Breitholtz, L., *Die dorische Farce im griechischen Mutterland vor dem 5. Jahrhundert. Hypothese oder Realität*, Uppsala 1960
44. Andresen, C., "Altchristliche Kritik am Tanz. Ein Ausschnitt aus dem Kampf der alten Kirche gegen heidnische Sitte", *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 4th s. 10 (1961) 217–262
45. Pickard-Cambridge, A. W., *Dithyramb, tragedy and comedy*, Oxford 1962 (2η αναθεωρημένη έκδοση από τον T.B.L. Webster)
46. Lawler, L. B., *The dance in ancient Greece*, Λονδίνο 1964 (ανατύπωση Middletown 1978, Ελληνική μετάφραση Αθήνα 1984)
47. Lawler, L. B., *The dance of the ancient Greek theatre*, Iowa City 1964 (ανατύπωση Iowa 1974)
48. Tölle, R., *Frühgriechische Reigentänze*, Waldsassen 1964
49. Brandt, E., *Gruss und Gebet. Eine Studie zu Gebärden in der minoisch-mykenischen und frühgriechischen Kunst*, Waldsassen 1965
50. Prudhommeau, G., *La danse grecque antique*, Παρίσι 1965
51. Pickard-Cambridge, A. W., *The dramatic festivals of Athens*, Oxford 1968 (2η αναθεωρημένη έκδοση από τους J. Gould και D. M. Lewis)
52. Poursat, J.-C., "Les représentations de danse armée dans la céramique attique", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 92 (1968) 550–615
53. Wegner, M., *Musik und Tanz*, Göttingen 1968
54. Bruneau, P., *Recherches sur les cultes de Délos à l'époque hellénistique et à l'époque impériale*, Παρίσι 1970
55. Webster, T. B. L., *The Greek chorus*, Λονδίνο 1970
56. Froning, H., *Dithyrambos und Vasenmalerei in Athen*, Würzburg 1971
57. Seeberg, A., *Corinthian komos vases*, Λονδίνο 1971
58. Webster, T. B. L., *Potter and patron in classical Athens*, Λονδίνο 1972
59. Fitton, J.W., "Greek dance", *Classical Quarterly* 23 (1973) 254–274
60. Franzius, G., *Tänzer und Tänze in der archaischen Vasenmalerei*, Göttingen 1973
61. Ghiron-Bistagne, P., *Recherches sur les acteurs dans la Grèce antique*, Παρίσι 1976
62. Calame, C., *Les choeurs de jeunes filles en Grèce archaïque*, Ρώμη 1977 (μερική μετάφραση στα Αγγλικά, Λονδίνο 1997)
63. Brind'Amour, P., "L'origine des jeux séculaires", in: W. Haase (ed), *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* vol. 16,2 (Βερολίνο 1978) 1334–1417
64. Henrichs, A., "Greek maenadism from Olympias to Messalina", *Harvard Studies in Classical Philology* 82 (1978) 121–160
65. Michaelides, S., *The music of ancient Greece, an encyclopedia*, Λονδίνο 1978 (Ελληνική μετάφραση Αθήνα 1989)
66. Scarpi, P., "La pyrrhica o le armi della persuasione. Appunti per una semiologia storico-religiosa e antropologica", *Dialoghi di Archeologia*, n.s. 1 (1979) 78–97
67. Kolb, F., *Agora und Theater, Volks- und Festversammlung*, Βερολίνο 1981

68. MacMullen, R., *Paganism in the Roman Empire*, New Haven 1981
69. Mullen, W., *Choreia. Pindar and the dance*, Princeton 1982
70. Wheeler, E. L., "Hoplomachia and Greek dances in arms", *Greek, Roman and Byzantine Studies* 23 (1982) 223–233
71. Bremmer, J. N., "Greek maenadism reconsidered", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 55 (1984) 267–286
72. Schneider, O. & R. Raab, *Tanzlexikon*, Mainz 1985
73. Herington, J., *Poetry into drama: early tragedy and the Greek poetic tradition*, Berkeley 1985
74. Miller, J., *Measures of wisdom. The cosmic dance in classical and Christian antiquity*, Toronto 1986
75. Stoessl, F., *Die Vorgeschichte des griechischen Theaters*, Darmstadt 1987
76. Sourvinou-Inwood, C., *Studies in girls' transitions. Aspects of the Arkteia and age representation in Attic iconography*, Αθήνα 1988
77. Στεφανής, Ι., Διονυσιακοί τεχνίται. Συμβολές στην προσωπογραφία του θεάτρου και της μουσικής των αρχαίων Ελλήνων, Ηράκλειο 1988
78. Christiansen, J. & T. Melander (edd), *Proceedings of the 3rd symposium on ancient Greek and related pottery, Κοπεγχάγη 1987* (Κοπεγχάγη 1988) 269–277 (αρκετά άρθρα)
79. Brommer, F., "Antike Tänze", *Archäologischer Anzeiger* 1989, 483–494
80. Ράφτης, Α. (εκδ.), *Χορός και Αρχαία Ελλάδα. Πρακτικά 5ου Διεθνούς Συνεδρίου*, Αθήνα 1991 (αρκετά άρθρα)
81. Sergent, B., "Le sens d'une danse spartiate", *Dialogues d'histoire ancienne* 19.2 (1993) 161–178
82. Delavaud-Roux, M.-H., *Les danses armées en Grèce antique*, Aix-en-Provence 1993
83. Lonsdale, S. H., *Dance and ritual play in Greek religion*, Baltimore 1993
84. Special issue of *Arion* 3.1 (1994–1995) (αρκετά άρθρα)
85. Delavaud-Roux, M.-H., *Les danses pacifiques en Grèce antique*, Aix-en-Provence 1994
86. Delavaud-Roux, M.-H., *Les danses dionysiaques en Grèce antique*, Aix-en-Provence 1995
87. Naerebout, F. G., "Text and images as sources for the study of dance in ancient Greece", *Pharos* 3 (1995) 23–40
88. Henrichs, A., "Warum soll ich den tanzen?" *Dionysisches im Chor der griechischen Tragödie*, Στουτγάρδη/Λειψία 1996
89. Molloy, M. E., *Libanius and the dancers*, Hildesheim 1996
90. Voutira, A. G., "Pyrrhic dance and female pyrrhic dancers", *RIDIM/RCMI Newsletter* 21.1 (1996) 3–12
91. Hurschmann, R., "Askoliasmos", στο: *Der Neue Pauly*, vol. 2 (Στουτγάρδη 1997) col. 100 (δείτε και άλλα άρθρα στο ίδιο λεξικό)
92. Naerebout, F. G., *Attractive performances. The ancient Greek dance: three preliminary studies*, Άμστερνταμ 1997 (μερική μετάφραση στα Ιταλικά, αναθεωρημένη Lecce 2001)
93. Vesterinen, M., "Communicative aspects of ancient Greek dance", *Arctos* 31 (1997) 175–187
94. Ceccarelli, P., *La pirrica nell'antichità greco-romana. Studi sulla danza armata*, Πίζα/Ρώμη 1998
95. Smith, T. J., "Dances, drinks and dedications: the archaic komos in Laconia", στο: W. G. Cavanagh & S. E. C. Walker (edd), *Sparta in Laconia. Proceedings of the 19th British Museum Classical Colloquium* (Λονδίνο 1998) 75–81
96. Ceccarelli, P., "Dance and deserts. An analysis of book fourteen", στο: D. Braund & J. Wilkins (εκδ.), *Athenaeus and his world. Reading Greek culture in the Roman Empire* (Exeter 2000) 272–291
97. Smith, T. J., "Dancing spaces and dining places: archaic komasts at the symposium", στο: G. R. Tsetschkaladze, A. J. N. W. Prag & A. M. Snodgrass (εκδ.), *Periplous. Papers on archaeology presented to Sir John Boardman* (Λονδίνο 2000) 309–319
98. Wilson, P., *The Athenian institution of the khoregia. The chorus, the city and the stage*, Cambridge 2000
99. Ράφτης, Α. και Α. Λάζου (εκδ.), *Χορός και Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα 2002 (αρκετά άρθρα)
100. Meursius, J., *Orchestra*, έκδοση από Α. Ράφτη και F. G. Naerebout, Αθήνα 2003